

NOORWEGEN: WAAROM 'NEE' TEGEN DE EG?

Inhoud

INHOUD.....	2
VOORWOORD.....	3
INLEIDING.....	5
HOOFDSTUK 1.....	6
BASISTEGENSTELLINGEN.....	6
HOOFDSTUK 2.....	13
POLITIEKE STRUCTUREN.....	13
HOOFDSTUK 3.....	19
BUITENLANDSE POLITIEK.....	19
HOOFDSTUK 4.....	21
CENTRUM EN PERIFERIE IN NOORWEGEN.....	21
HOOFDSTUK 5.....	24
NOORWEGEN EN DE EUROPESE GEMEENSCHAP.....	24
HOOFDSTUK 6.....	27
DE MENINGSVERSCHILLEN.....	27
HOOFDSTUK 7.....	33
HET TOETREDINGSTRAKTAAT.....	33
HOOFDSTUK 8.....	35
DE SLAG OM DE PUBLIEKE OPINIE.....	35
HOOFDSTUK 9.....	38
DE UITSLAG.....	38
HOOFDSTUK 10.....	41
EEN UITZONDERLIJKE TOESTAND: ENKELE CONCLUSIES.....	41
BIBLIOGRAFIE.....	47
SAMENVATTING.....	54
SAMMENFATNING PÅ NORSK.....	55

VOORWOORD

Heeft de persoonlijke belevenis waarde? En zo ja, welke?

Ik stel die vraag, omdat ik constateer dat de uitspraak 'Ik ben er bij geweest' soms een doodoener is, bedoeld om meer recht van spreken op te eisen dan anderen die er niet bij waren.

In zijn versterkte vorm ('Ik kan het zeggen, want ik ben er bij geweest') grenst deze uitspraak aan verbaal geweld. Datzelfde geldt voor variaties als 'Ik heb het meegemaakt' (neem de Tweede Wereldoorlog) of 'Ik ben daar gewéést' (in Zuid-Afrika bijvoorbeeld).

Maar de vaststelling dat zulke argumenten wleens worden misbruikt om aan het woord te blijven, doet niets af aan het feit dat er wel degelijk een positieve waarde in kan schuilen. Anders zouden ze waarschijnlijk ook hun uitwerking missen. Zelfs de vraag in welke hoedanigheid men de betrokken gebeurtenis heeft meegemaakt of de betreffende plek heeft bezocht, is daarbij slechts zijdelings van belang. Iedereen die de oorlog heeft meegemaakt, heeft in principe recht van spreken.

Om me nu tot mezelf te beperken, als er één geval is waarin ik de kracht van de persoonlijke belevenis heb ervaren, dan was het wel dat van het Noorse EG-referendum van 24 en 25 september 1972. Ik was er bij, ook al was dat puur toeval. In de periode tussen mei 1972 en september 1973 was ik namelijk, als jongen van achttien jaar, ruim twaalf maanden in Scandinavië, waarvan de langste tijd op de Noorse Lofoten-eilanden. In de zomer en herfst van 1972 zat ik er midden tussen de actievoerende jongeren die protesteerden tegen de plannen om het land lid te maken van de Europese Gemeenschap.

Ik ben dus een ooggetuige en ken de sfeer waarin die strijd zich afspeelde. Maar ondanks de vele ervaringen en indrukken die ik destijds heb opgedaan, heb ik jarenlang met een groot aantal vragen rondgelopen omtrent hetgeen ik had meegemaakt. Ik kon bijvoorbeeld maar moeilijk begrijpen hoe leeftijdgenoten van mij die overwegend dezelfde levenswaarden aanhingen als ik, tot zulke verschillende conclusies konden komen over de EG. Ook wanneer mij werd gevraagd waarom de Noren nu eigenlijk tegen een lidmaatschap hadden gestemd, moest ik een antwoord schuldig blijven.

Nu was ik niet de enige die er niet in slaagde om de Noren op dit punt te doorgronden. Een verslaggever van NRC - Handelsblad bijvoorbeeld, stelde tijdens een bezoek aan Oslo in juli 1972 verbaasd vast: 'Soms lijkt het of alle leuke Noren tegen de EG zijn.' Het dagblad Trouw schreef op 27 september 1972: 'Noorse 'neen' schokt Europa'. Europees Commissaris Mansholt sprak van 'een nederlaag voor Europa die tot nadenken stemt'.

In de afgelopen zes jaren waarin ik de Noorse taal en cultuur bestudeerde, kwamen de vragen naar wat ik in 1972 had meegemaakt regelmatig weer naar boven. Vandaar dat ik besloot om er een deel van mijn studie aan te wijden. Ik deed een bijvak Eigentijdse Geschiedenis, waarin ik de ontwikkeling van de relatie tussen Noorwegen en de EG sinds 1957 onderzocht en vervolgens wijdde ik het onderzoek voor deze doctoraalscriptie aan het referendum.

Ik heb geprobeerd mogelijke oorzaken van de Noorse afwijzing van het EG-lidmaatschap te achterhalen. Ook heb ik getracht om een verklaring te vinden voor de bijzondere emotionele hevigheid waarmee de campagne die aan het referendum voorafging werd gevoerd. Een hevigheid die velen als 'on-Noors' ervoeren.

Bij de uitvoering van mijn onderzoek heb ik mij geruggesteund geweten door mijn beide begeleiders, profr. dr. G.L.J.M. Bennetsen-Laureys, hoogleraar aan het Scandinavisch Instituut van de Rijksuniversiteit Groningen, en drs. Chr. L. Baljé, wetenschappelijk medewerker Eigentijdse Geschiedenis aan het Instituut voor Geschiedenis van de Rijksuniversiteit Groningen. Ik ben hun dankbaar voor de praktische hulp, de kritische begeleiding en de inspiratie die van hen uitging.

Mijn dank richt zich verder tot een aantal personen en instellingen die mij hebben geholpen bij het vinden van het juiste materiaal, zoals prof. Martin Sæter van het Noorse Instituut voor Buitenlandse Politiek (NUPI), de Ambassade van Noorwegen te 's Gravenhage en Nienke Boschman, secretaresse van het Scandinavisch Instituut te Groningen. Verder wil ik hier noemen mijn docent Noors cand. philol. Tom Eide en medestudenten als Hans de Groot, met wie ik talloze boeiende gesprekken over dit onderwerp heb gevoerd.

Tot slot nog een woord van dank aan mijn vader, Ruud Houweling, zonder wiens hulp en technische bijstand het heel wat moeilijker zou zijn geweest om deze scriptie in zijn huidige vorm te krijgen. Rest mij nog mijn echtgenote, Joke Houweling-Steigstra, en onze kinderen Sanne, Matthias en Ruth te noemen.

Hun intense betrokkenheid en hun bereidheid om mede de lasten van zes jaren studeren te dragen, zijn ten enenmale onbetaalbaar. Ik draag deze scriptie aan hun op.

Groningen, mei 1987

Feico Houweling

INLEIDING

Deze scriptie geeft de resultaten weer van een onderzoek dat zich richt op het referendum over de Noorse plannen om toe te treden tot de Europese Gemeenschap op 24 en 25 september 1972. Voorop stond een vraag die velen zich na afloop hebben gesteld vanwege de voor Noorse begrippen buitengewone hevigheid waarmee voor- en tegenstanders elkaar hadden bestreden. Die vraag luidde: Wat gebeurde er nu eigenlijk?

Om daarop een antwoord te vinden, heb ik de gebeurtenissen van 1972 geanalyseerd in het kader van de algemene politieke verhoudingen in Noorwegen. Ik ga na welke basistegenstellingen de Noorse maatschappij kent, hoe daar in de politiek mee wordt omgegaan en hoe het EG-conflict in dat beeld past.

De eerste vier hoofdstukken van deze scriptie zijn daardoor hoofdzakelijk theoretisch, de volgende vijf zijn voornamelijk beschrijvend en in het laatste hoofdstuk tracht ik de praktijk aan de hand van de theorie te interpreteren. Hopelijk heeft de lezer daarmee een beter beeld van wat er zich vijftien jaar geleden in Noorwegen voordeed en hoe het kwam dat de zaken zo uit de hand liepen. Maar ik zal tevens proberen aan te tonen dat ook hier de uitzondering de regel heeft bevestigd.

Mijn onderzoekstof haal ik overwegend uit secundaire literatuur, in de meeste gevallen historische en politicologische onderzoeken van het EG-referendum. Achterin deze scriptie bevindt zich een uitgebreide bibliografie. De gebruikte werken, die naar ik meen een representatieve keuze uit de voorhanden zijnde literatuur vormen, zijn aangegeven in de voetnoten.

Hoofdstuk 1

BASISTEGENSTELLINGEN

Geografie en samenleving

Noorwegen beslaat de noordwestelijke flank van het Europees continent, een kustgebied van ruim 1750 kilometer in vogelvlucht, tussen de Noordzee en de Barentszee. Spitsbergen (Svalbard voor de Noren) meegerekend bestrijkt het land een oppervlak van 386.308 vierkante kilometer.¹

Het land is zeer grillig gevormd, gebergten tot twee kilometer hoogte worden doorsneden door langgerekte fjorden van vaak meer dan vijfhonderd meter diepte. Dalen in het binnenland, smalle stroken langs de fjordoevers en de vele tienduizenden eilanden langs de kust bieden bijna uitsluitend gelegenheid tot het vestigen van verspreid liggende, kleine woonkernen. Dankzij het relatief milde klimaat is ook het gebied boven de Poolcirkel, ongeveer eenderde van de oppervlakte van het Noorse vasteland, bewoonbaar. De natuurlijke havens bieden een goed uitgangspunt voor een bloeiende scheepvaart en een omvangrijke visserij. Maar voor landbouw is nauwelijks meer dan drie procent van de bodem geschikt.

Noorwegen is een Europese periferie. Tot in de vroege middeleeuwen kon het volledig buiten de invloed van de rooms-katholieke kerk blijven. De Noren hielden er in die tijd een eigen cultuur en een eigen politiek systeem op na, die waren gebaseerd op de leefwijze van individualistisch ingestelde, vrije boeren. Na de veroveringstochten in de vroege Vikingtijd ontstond er een levendige handel met de rest van Europa (van het Russische Archangelsk tot de Middellandse Zee) en deed het christendom zijn intrede.

Tussen de veertiende en de negentiende eeuw, toen het land door Denemarken werd overheerst, werd Noorwegen bestuurd als een wingewest en kende het een enorme culturele terugval. Er was geen krachtig nationaal centrum. De vrije boer bleef het symbool van de nationale identiteit. Van een Noorse adelstand was geen sprake, evenmin als van feodale verhoudingen.

In 1814 kwam het land van de Deense onder de Zweedse kroon. De bevolking bestond toen uit traditioneel levende boeren die overwegend nog

¹ Gegevens voor dit hoofdstuk zijn in de eerste plaats ontleend aan: Stein Rokkan en Henry Valen, 'Regional contrasts in Norwegian Polities', in E. Allardt en S. Rokkan (eds.) **Mass Politics**, New York 1970 (pp. 190-247); Stein Rokkan en Henry Valen, 'Conflict Structure and Mass Politics in a European Periphery', in R. Rose (ed.) **Electoral Behaviour**, New York 1974, (pp. 315-70); Frank H. Aarebrot, 'Norway: Center and Periphery in a Peripheral State', in S. Rokkan en D. W. Urwin (eds.) **The Politics of Identity, Studies in European Regionalism** London etc. 1982, (pp. 75-111).

zelfvoorzienend waren, de lagere burgerij, een handelspatriciaat van overwegend buitenlandse oorsprong (Duits, Nederlands, Brits en Deens) en een ambtenarenstand die voorzover niet van Deense oorsprong, in taal en cultuur sterk op dat land was georiënteerd. Het was deze ambtenarenstand die het land in naam van de absolutistische Deense koningen had bestuurd en die in 1814 samen met het handelspatriciaat het binnenlands bestuur van Noorwegen in handen kreeg.

De ambtenarij was geconcentreerd in het oosten van het land, met name in Oslo. Het patriciaat woonde vooral in de grotere plaatsen langs de zuidelijke en westelijke kust. De rest van het land werd hoofdzakelijk bevolkt door boeren en vissers. Door deze verdeling ontstonden geografische tegenstellingen die tot op de dag van vandaag herkenbaar zijn.² Het gaat daarbij, zoals hieronder nog zal worden verduidelijkt, vooral om het contrast tussen het geïurbaniseerde Oosten en de twee landelijke gebieden: het zuiden en westen dat gekenmerkt wordt door krachtige ‘tegenculturen’ en het Noorden met zijn scherpe klassentegenstellingen.

Cultuur

Noorwegen, dat in 1970 ruim 3,9 miljoen inwoners telde, heeft in tegenstelling tot veel andere Europese landen, een zeer homogene samenleving. De bevolking is op een zeer kleine groep immigranten en de Samen na, overwegend van dezelfde etnische oorsprong.

Men spreekt één taal (al kent die naar nog zal blijken een aantal varianten) en belijdt overwegend één religie, de Lutherse. In 1970 was bijna 96 procent van de bevolking formeel lid van de staatskerk. Er is verder een vakbond van nationale omvang, er zijn weinig bijzondere of particuliere scholen en tot in de jaren ‘80 had de staat een monopolie op de gezondheidszorg.³

Men zou dus kunnen denken dat de Noren het over veel zaken met elkaar eens zullen zijn. Dat is echter slechts ten dele waar. Op een aantal belangrijke gebieden, die ik hier onder het hoofdje ‘cultuur’ wil samenvatten, zijn de Noren onderling diep verdeeld. Het gaat daarbij in de eerste plaats om de religie, de talen de moraal ten aanzien van het alcoholgebruik. Hieronder ga ik achtereenvolgens op elk van deze drie gebieden in.

Religie

² Ik houd me hier aan de verdeling van Noorwegen in vier regio's: het Oosten (Østlandet), het Zuiden (Sørlandet), het Westen (Vestlandet) en het Noorden (Trøndelag en Nord-Norge). Zie bijvoorbeeld Ronald G. Popperwell, **Norway**, Londen 1972 (pp. 306-9). In andere gevallen wordt soms onderscheiden tussen Midden-Noorwegen (Trøndelag) en Noord-Noorwegen (Nordland, Troms en Finnmark) of wordt het centrale berggebied in het oosten apart genomen.

³ Zie bijvoorbeeld Johan Galtung, ‘Norway in the World Community’, in N.R. Ramsøy (ed.) **Norwegian Society** (english version), Oslo 1974 (pp. 385-428).

Allereerst de religie. In het begin van de achttiende eeuw ontstond er in een reactie op de invloed van de Verlichting op de priesters van de Lutherse staatskerk een beweging van piëtistische lekepredikers. Hoewel zij in 1741 onder kerkelijk toezicht werden gesteld ingevolge het zogenoemde Conventikelplakkaat, zetten zij hun werkzaamheden onverminderd voort. Een van de bekendste onder hen was Hans Nielsen Hauge, die van 1804 tot 1814 op grond van de bovengenoemde verordening gevangen zat. Hij was een van de grondleggers van de *Indremisjonen*, een beweging voor missie in het eigen land. Deze verwierf zich met name in het Zuiden en Westen zo'n sterke positie, dat de staatskerk zich gedwongen zag haar te tolereren.

Vandaag de dag zijn er overal in het land, maar vooral in het Zuiden en Westen, talloze bedehuizen waar lekepriesters prediken en van waaruit activiteiten ter verbreiding van de Lutheraanse orthodoxie worden ondernomen. Deze beweging keerde zich heftig tegen de 'vrijzinnigheid' van de staatskerk en heeft uit protest tegen de vermeende secularisatie van de theologische faculteit van de Universiteit van Oslo, een eigen theologische hogeschool opgericht.⁴

Taal

De taalkwestie bestaat in principe uit een tegenstelling tussen de sprekers van het door het Deens beïnvloede variant van het Noors die *Bokmål* wordt genoemd (en in zijn conservatievere vorm *Riksmål*) en de sprekers van het op dialecten gebaseerde *Nynorsk*. Deze laatste variant is in het midden van de vorige eeuw gevormd uit behoefte aan een autochtoon Noorse taalstandaard, tegen het Bokmål/Riksmål dat als een erfenis van de eeuwenlange Deense overheersing werd gezien. In 1885 werden beide taalvormen door het *Storting*, het Noorse parlement, gelijkgesteld. In 1892 kregen de scholen het recht om te kiezen voor één van beide taalvarianten, waarbij er een duidelijke scheiding is tussen een voorkeur voor *Nynorsk* in het zuiden en westen en een voorkeur voor Bokmål/Riksmål in de steden, langs de zuidelijke kust, in het Oosten en het gehele Noorden. Deze keuzevrijheid geldt sinds het begin van de twintigste eeuw ook voor de liturgie in de kerken en ambtelijke stukken op gemeentelijk niveau.

Alcohol

Ook de kwestie van de moraal ten aanzien van het alcoholgebruik heeft zijn wortels in de negentiende eeuw. In de zuidwestelijke stad Stavanger werd in 1859 de eerste

⁴ In het onder noot 1. genoemde werk van Frank H. Aarebrot staan naar mijn mening op pag. 82 twee vergissingen: de *Conventikkelplakaten* wordt gedateerd op 1751 in plaats van 1741 en het zou betrekking hebben op 'ordained' in plaats van 'unordained ministers'.

Noorse beweging van geheelonthouders opgericht. Deze breidde zich uit langs de kust in noordelijke en zuidoostelijke richting en ontwikkelde zich qua omvang tot een van de grootste bewegingen in het moderne Noorwegen. In 1895 wist men de regering te bewegen tot het toestaan van lokale referenda over het alcoholgebruik, waarbij ook aan vrouwen volledig stemrecht werd toegekend. In 1919 wonnen de geheelonthouders een referendum over drooglegging in het gehele land, welke na een nieuw referendum in 1926 overigens weer werd opgeheven. Er bestaat in Noorwegen tegenwoordig een staatsmonopolie op de verkoop van alcoholhoudende dranken (behalve bier).

Verspreiding

Opvallend is dat elk van deze protestbewegingen het sterkst staat in het zuiden en westen van Noorwegen. Ook in andere gebieden vinden ze steun, maar meer wisselend. Zo zijn er streken waar de lekenbeweging en de taalbeweging niet veel invloed hebben, terwijl de geheelonthouders veel steun hebben, zoals het binnenland van de provincie Noord-Trøndelag.

De provincie Østfold in het uiterste zuidoosten van het land is een voorbeeld van een gebied waar de lekenbeweging en de geheelonthouders veel steun krijgen, maar waar de Nynorsktaalbeweging niet aanslaat. Dat men overigens ook het zuiden en westen niet zonder meer over één kam mag scheren, blijkt bijvoorbeeld uit het feit dat de lekenbeweging in een westelijke provincie als Sogn og Fjordane zwak staat.

Maar als geheel genomen is het duidelijk dat het zuiden en westen de bolwerken zijn van wat we de drie culturele protestbewegingen kunnen noemen, die zich keren tegen 'seculariserende' en tegen het Noorse 'volkskarakter' ingaande invloeden van de steden, met name van Oslo.

Economie

De economische verhoudingen in Noorwegen worden in sterke mate bepaald door de geografie van het land. Een historisch overzicht van de ontwikkeling van de Noorse economie kan duidelijk maken waarom.⁵

De Noorse kust stond al voor de middeleeuwen bekend als de *Nordvegr*, de Weg naar het Noorden. Want de talloze eilanden langs deze kust zorgden voor een beschutte vaarweg van zuid naar noord en vice versa, waarlangs onder meer Noordnoorse vis en Siberische huiden werden getransporteerd.

Langs de gehele kust van het zuiden en westen ontstonden kleine havensteden van waaruit naast bovengenoemde produkten ook hout uit de Noorse

⁵ Gegevens zijn naast de onder noot 1. genoemde werken ontleend aan Staal Seierstad, 'The Norwegian Economy, in N.R. Ramsøy 1974 (op. cit. noot 3., pp. 76-107).

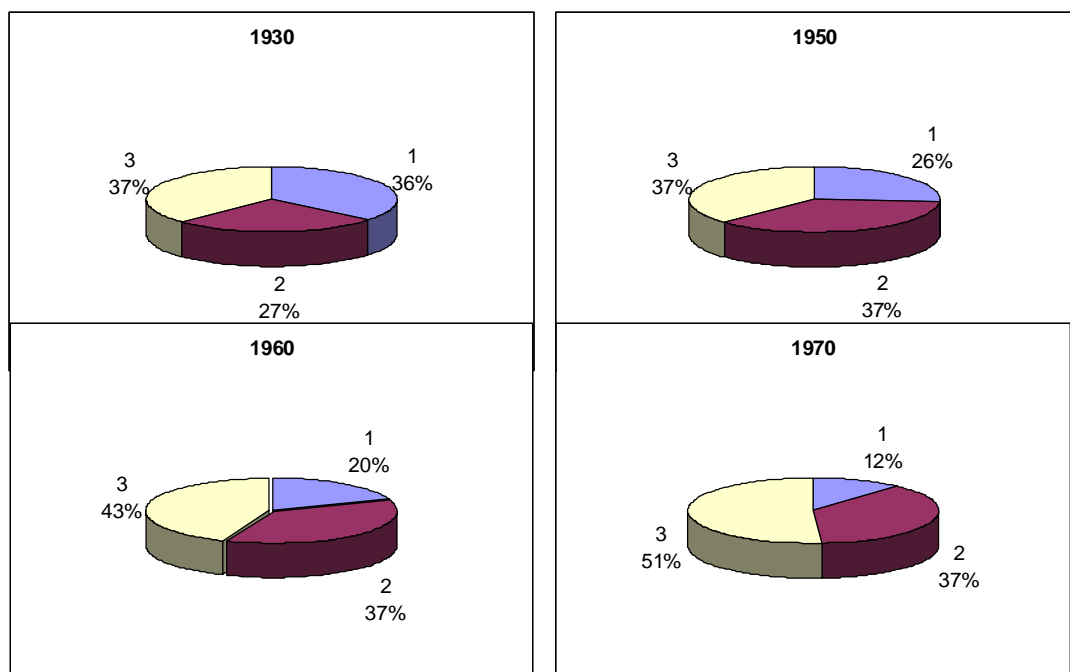
binnenlanden werd uitgevoerd naar andere landen in Europa. Rond de veertiende en de vijftiende eeuw werd deze handel geheel gecontroleerd door de Hanze, die in Bergen een belangrijke vestiging had. Toen deze haar macht verloor, kwam de handel in handen van Noren, Denen en buitenlanders die zich in Noorwegen vestigden. Uit deze groepen ontstond geleidelijk de klasse van het handelspatriciaat.

Toen in de zeventiende eeuw de houtexport in het zuiden en westen als gevolg van ontbossing sterk afnam, wisten de havens zich in stand te houden dankzij de opkomst van de Noorse handelsvloot. Vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw zou deze tot de grootste in de wereld behoren en een belangrijke bron van deviezen vormen voor de Noorse staat.

In het begin van de twintigste eeuw vestigden zich dankzij de aanwezigheid van betrekkelijk goedkope hydro-elektrische energie, op tal van plaatsen in het zuidelijke en westelijke fjordengebied fabrieken. Deze zouden de basis vormen voor de metallurgische industrie die na de Tweede Wereldoorlog een belangrijk onderdeel van de Noorse economie vormde.

In het Noorden bleef de industrialisatie vrijwel geheel uit. Hier was men van oudsher aangewezen op de uitvoer van vis en het plegen van land- en tuinbouw voor eigen gebruik. De bevolking was in hoge mate afhankelijk van de lokale eigenaren van pakhuizen en vrachtschepen van de handelaren in zuidelijker gebieden. De armoede in deze noordelijke streken was in tijden van tegenvallende visserij-opbrengsten zeer schrijnend.

Het Oosten kreeg eerst na de middeleeuwen deel aan het nationaliseringsproces dat door het ontstaan van de Nordvegr opgang was gebracht. Houtkap en landbouw vormden hier de voornaamste bestaansmiddelen. In de zestiende eeuw kwam daar op beperkte schaal de mijnbouw bij (Roros). Hier in het Oosten ontstond al vroeg een scheiding tussen een bezittende klasse, de eigenaren van bossen en landerijen, en een werkende klasse. Ten tijde van de industrialisatie begon ook de houtverwerkende industrie een belangrijke rol te spelen.

Afbeelding 1: Ontwikkeling van de drie economische sectoren in Noorwegen tussen 1930 en 1970. De groei van de tertiaire sector ging ten koste van de primaire sector. (Bron: Heidar, 1983)

Er ontstonden in Noorwegen geen grote steden. De belangrijkste centra waren de havens langs de kust, zoals Bergen dat tot in de negentiende eeuw de grootste stad van Noorwegen was, maar desondanks aan het begin van die eeuw niet meer dan 18.000 inwoners telde. Oslo kwam pas aan het eind van de negentiende eeuw op, toen er zich talrijke industrieën vestigden en er binnen korte tijd een stedelijk proletariaat ontstond.

Tot diep in de twintigste eeuw was Noorwegen hoofdzakelijk een agrarisch land. De uitvoer bestond grotendeels uit onbewerkte grondstoffen als vis, hout en ertsen. De bevolking woonde vooral op het platteland en in de talloze kleine gemeenschappen langs de kust. Maar in de loop van de twintigste eeuw, met name na de Tweede Wereldoorlog, nam de primaire sector van de Noorse economie sterk in betekenis af, terwijl de industrialisatie doorzette.

Was in 1936 nog bijna 36 procent van alle Nooren werkzaam in de primaire sector, in 1970 was dat al minder dan 12 procent. Het aantal landbouwbedrijven daalde in deze periode met vele duizenden per jaar. Een stad als Oslo groeide in de jaren '60, als gevolg van een grootscheepse trek naar de steden, met netto ruim 20.000 inwoners per jaar.

De sectoren van industrie, handel en dienstverlening groeiden intussen gezamenlijk uit tot bijna 90 procent van de totale Noorse economie. (Afbeelding 1) Bovendien werd de Noorse industrie vooral na de Tweede Wereldoorlog ingrijpend gemoderniseerd. Door deze ontwikkelingen veranderde de samenstelling van de Noorse export sterk. In 1960 bijvoorbeeld, bestond de uitvoer nog voor 80 procent uit traditionele waren die weinig of geen bewerking hadden ondergaan, zoals vis en visproducten, hout en houtproducten, mineralen, ertsen en producten van de metaarurgische industrie (halffabrikaten). Tien jaar later, in 1970, was deze uitvoer qua omvang verdubbeld, maar het aandeel ervan in de totale uitvoer was teruggelopen tot 65 procent. Oorzaak was de enorme groei van het aandeel van hoogwaardige industrieproducten zoals machines.

Deze korte verhandeling maakt duidelijk dat er heel wat conflictstof ligt in de Noorse economie, zowel tussen de verschillende sectoren als tussen de klassen, en dat bij een analyse van die conflicten sterk rekening moet worden gehouden met de geografische factoren. Om met het eerste te beginnen, de primaire sector heeft in de decennia voor 1970 op alle fronten terrein moeten prijsgeven. Om de gevolgen hiervan voor de boeren en vissers te beperken, werden al in een vroeg stadium belangenorganisaties opgericht. De boeren gingen zelfs over tot oprichting van een eigen politieke partij. Zij vochten onder meer voor goede prijzen, overheidssteun en bescherming van de markt. De boeren zien zich hierbij vooral gerechtvaardigd door de bijzonder moeilijke omstandigheden waaronder zij moeten werken, vanwege de slecht bewerkbare grond, het barre klimaat en de lange afstanden waarover de

produkten moeten worden vervoerd. Van de Noorse consumenten wordt verlangd dat zij hoge prijzen betalen voor de produkten van de primaire industrie, terwijl ook de staat voor substantiële toeslagen en subsidies zorgt.

Daarmee moet worden voorkomen dat deze bedrijfstak geheel ten onder zou gaan, wat desastreuze gevolgen zou hebben voor de vestigingsstructuur van het land. Vanwege deze extreme situatie gaat het niet te ver om te stellen dat de belangentegenstelling tussen producenten en consumenten op de binnenlandse markt voor produkten van de primaire industrie, een van de meest fundamentele tegenstellingen is in de Noorse economie. De belangen die hier met elkaar moeten worden verzoend, liggen zeer wijd uiteen.

Dan zijn er nog de verschillende maatschappelijke klassen. Hierbij wil ik een onderscheid maken tussen wat ik 'traditionele' en 'moderne' klassentegenstellingen wil noemen. De definitie van de eerste groep is vooral historisch bepaald. Het gaat hier om het al eeuwenlang bestaande belangenconflict tussen kleine boeren, vissers, bosarbeiders, mijnwerkers en dergelijke aan de ene kant en de lokale bezittende klasse alsmede het handelspatriciaat anderzijds. Standverschillen spelen hierbij zeker ook een rol. De economische actualiteit van deze tegenstellingen is met het slinkende belang van de primaire industrie geleidelijk afgenomen en wellicht gaat het tegenwoordig dan ook meer om een culturele dan om een economische tegenstelling. Terugdenkend aan de symbolische betekenis die de individuele, vrije boeren vooral in de vorige eeuw hadden voor het nationaal bewustzijn, en aan het internationale karakter van het handelspatriciaat, zou het hier kunnen gaan om een kwestie van meer of minder autochtoon-Noors zijn (of dat te pretenderen).

Onder de 'moderne' klassentegenstellingen kan het bekende conflict tussen werkgevers en werknemers worden verstaan. Er is in Noorwegen geen sprake meer van een verarmd proletariaat zoals men dat aantrof in Oslo in het begin van deze eeuw, maar zowel in de grote steden als in de lokale industriële vestigingen in de zuidelijke en westelijke fjordengebieden is er een duidelijk identificeerbare arbeidersklasse.

Hoofdstuk 2

POLITIEKE STRUCTUREN

De basistegenstellingen

Het eerste hoofdstuk gaf een historisch-geografisch, een cultureel en een economisch beeld van het hedendaagse Noorwegen. Op grond daarvan zijn zeven nationale tegenstellingen te onderscheiden:

1. geografisch)	Het geurbaniseerde oosten versus het zuiden-westen met zijn tegenculturen en het noorden met zijn klassentegenstellingen.
2. (cultureel)	Het taalconflict.
3. (cultureel)	Het religieuze conflict,
4. (cultureel)	Het conflict rond het alcoholgebruik.
5. (economisch)	De belangentegenstelling op de binnenlandse markt tussen producenten en consumenten in de primaire sector.
6. (economisch)	Het 'traditionele' klassenconflict.
7. (economisch)	Het 'moderne' klassenconflict.

Hoezeer cultureel-historische en economische factoren met elkaar verweven kunnen raken, bleek al in het slot van het vorige hoofdstuk. Dat dit niet zonder politieke gevolgen hoeft te blijven, zal hieronder duidelijk worden bij de beschrijving van een aantal politieke structuren die de Noren in het leven hebben geroepen om het land te besturen. Hier worden achtereenvolgens behandeld het parlementaire stelsel met de politieke partijen, de referenda en het corporaties overleg.⁶

Parlement en partijen

⁶ Zie voor verdere uitleg van deze basistegenstellingen in de Noorse maatschappij ook Rokkan en Valen 1974 (op. cit. noot 1., p. 326). De differentiëring kan verschillen. In een eerder artikel bijvoorbeeld (Rokkan en Valen 1970, op. cit. noot 1, pp. 192-3) komen de auteurs op een aantal van vijf basistegenstellingen, doordat zij de conflicten over taal en alcohol samenvatten in één sociaal-cultureel conflict tussen academisch gevormde 'ver-europeiseerde' ambtenaren en nationalistisch georiënteerde plattelandsbewoners. Ook trekken zij de beide klassenconflicten samen door wat hier eerder het 'traditionele conflict' is genoemd, te beschouwen als een voorloper van het 'moderne klassenconflict'. Henry Valen houdt het elders op een aantal van zes, door wel te onderscheiden tussen de drie culturele conflicten, maar niet tussen de twee klassentegenstellingen. Zie H. Valen, 'National Conflict Structure and Foreign Politics: The Impact of Perceived Cleavages in Norwegian Politics', in **European Journal of Political Research** 1976/4: 47-82.

Noorwegen is een monarchie die grondvest is op een uit 1814 stammende grondwet. Deze voorziet in een scheiding van drie machten: de wetgevende macht (het parlement, Storting genaamd), de uitvoerende macht (koning en regering) en de justitiële macht. In 1884 is de parlementaire democratie ingevoerd. Pas nadat in 1905 de unie met Zweden werd ontbonden, kreeg Noorwegen een eigen koning. Vanuit dat oogpunt bezien is het land een van de jongere staten in Europa.

De grondwet van 1814, een van de oudste nog in werking zijnde constituties ter wereld, was voor haar tijd buitengewoon democratisch van opzet. Bijna een op de drie Noorse mannen kreeg in die tijd stemrecht, wat uitzonderlijk veel was. Dit kwam doordat er in de grondwet een bepaling was opgenomen die alle bezitters van grond stemgerechtigd maakte, ongeacht de afmetingen van hun bezit. Dit waren met name de vele kleine, onafhankelijke boeren die het land van oudsher bevolkten. Zij waren gedurende het grootste deel van de negentiende eeuw in feite oververtegenwoordigd in het Storting, tot in 1884 en 1897 het stemrecht werd uitgebreid tot de lagere klassen van de burgerij.

De grondslag voor het huidige stelsel van politieke partijen werd gelegd in de tweede helft van de negentiende eeuw.⁷ Destijds stonden in het Storting twee groeperingen tegenover elkaar. De ene verenigde zich in de partij *Høyre* (Rechts), een conservatieve partij die de ambtenarenstand vertegenwoordigde. Deze wilde haar gevestigde belangen verdedigen tegen enerzijds de eisen van boeren en vissers en anderzijds de opkomende burgerij. Haar tegenhanger was *Venstre* (Links), een coalitie van boeren, vissers en radicale stadsburgers. In 1884 kwam deze laatste partij aan de macht, maar vier jaar later verloor men deze weer, waarna een afbrokkelingsproces van de partij begon dat bijna een eeuw lang zou voortduren. Een van de belangrijkste geschilpunten tussen beide partijen was overigens het beleid tegenover Zweden, de partner in de in 1814 door het Verdrag van Kiel opgelegde unie. Venstre ijverde er sterk voor om het land zo snel mogelijk onder de Zweedse kroon vandaan te krijgen.

In het begin van de twintigste eeuw werd de rol van Venstre als de belangrijkste progressieve partij van het land overgenomen door *Det Norske Arbeiderparti* (De Noorse Arbeiderspartij, kortweg Arbeiderpartiet). Deze bestond uit vertegenwoordigers van de lagere inkomensgroepen van de stedelijke burgerij, land- en bosarbeiders uit het oosten en vissers uit het noorden. De kracht van Arbeiderpartiet in het noorden in die periode, blijkt onder meer uit het feit dat de eerste vijf Stortingsleden uit die landstreek kwamen.

In de jaren '20 scheidden de boeren zich af van de rest van Venstre uit protest tegen de liberale landbouwpolitiek die vooral door de stedelijke radicalen

⁷ Zie voor een beknopte verhandeling over het stelsel van politieke partijen in Noorwegen bijvoorbeeld Sten Sparre Nilson, 'Noorwegen bestuur en politiek', in **Norway Information**, Oslo 1987, (Ministerie van Buitenlandse Zaken/Utenriksdepartementet), en J. Lindblad (e.a.), **Politik i Norden**, Stockholm 1984.

werd voorgestaan. Hier trad de belangentegenstelling tussen consumenten en producenten op de markt voor agrarische produkten duidelijk aan het licht. De boeren richtten een eigen partij op, de agrarische *Senterpartiet* (Centrumpartij). Deze eiste een protectionistische landbouwpolitiek en had bovendien nogal nationalistische trekjes, wat mogelijk samenhang met de rol van de boeren als ‘cultuurdragers’ in Noorwegen, zoals die in het eerste hoofdstuk werd beschreven.

In 1933 keerden ook de sterk religieuze vissers uit het Zuiden en Westen de rug toe aan de liberale partij Venstre en richtten zij de *Kristelig Folkeparti* (Christelijke Volkspartij) op. Dit werd een moreel-conservatieve partij die al snel in het hele land aanhang verwierf. In het zuiden en westen stond deze partij begin jaren zeventig nog steeds het sterkst.

Verder ontstonden en verdwenen in de loop van de tijd diverse linksradicale en communistische partijen die politiek van minder belang waren. In 1961 werd *Sosialistisk Folkeparti* (Socialistische Volkspartij) opgericht, voornamelijk door oud-leden van Arbeiderpartiet, die elkaar hadden gevonden in hun gemeenschappelijke verzet tegen de atoombewapening. Deze partij keerde zich onder meer tegen het NAVO-lidmaatschap van Noorwegen en kreeg steun van radicale kiezers in de steden, van vissers in het noorden en van arbeiders in de lokale industriële vestigingen in het zuidelijke en westelijke fjordengebied.

Een aantal basisconflicten werkte dus via partijvorming direct door in de landelijke politiek. Dit geldt vooral voor:

- het religieuze conflict (*Kristelig Folkeparti*),
- de belangenstrijd van de primaire sector (*Senterpartiet*) en
- de klassenconflicten (Høyre, *Arbeiderpartiet* en radicaal links).

Maar een taalpartij of een partij voor of tegen beperkingen van het alcoholgebruik treffen we in Noorwegen niet aan, evenmin als een partij die zich opwerpt voor een bepaalde regio. Dat laatste kan samenhangen met het feit dat het Storting is samengesteld volgens het principe dat elke provincie een vast aantal eigen vertegenwoordigers levert.

Dit wil natuurlijk niet zeggen dat bijvoorbeeld de geheelonthouders of de taalbeweging niet aan bod komen in de parlementaire arena. Juist het ontbreken van een eigen partij kan de mogelijkheid bieden alle partijen of een groot deel daarvan te bewerken. Vooral de geheelonthouders hebben op die manier in het verleden aanzienlijke successen weten te boeken, bijvoorbeeld door het Storting ertoe te bewegen een referendum uit te schrijven over drooglegging van het land.

Referenda

De Noorse grondwet voorziet niet in bepalingen omtrent nationale referenda, wel in lokale volksstemmingen.⁸ Bijgevolg waren de vijf nationale referenda die het

⁸ Zie onder meer J. Lindblad (1984, op. cit. noot 8, pp. 148-9) en verder Sten Sparre

Storting uitschreef tussen 1905 en 1972 alle uitsluitend adviserend, omdat er geen wettelijke beslissingskracht aan kon worden toegekend. De Noorse regeringen hebben zich in al deze gevallen echter vrijwillig aan de uitslag gehouden.

Andere Scandinavische landen als Zweden en Denemarken, hebben nationale referenda wel in de grondwet geregeld. De Deense grondwet schrijft bijvoorbeeld voor dat beslissende referenda moeten worden gehouden bij voornemens tot wijziging van de grondwet, bij herziening van de kiesgerechtigde leeftijd en bij overdracht van soevereiniteit aan interstatelijke organen indien daarvoor geen vijfzesde meerderheid bestaat in het parlement.

Desondanks werden de eerste nationale volksstemmingen van Scandinavië in Noorwegen gehouden. Dat was in 1905, toen het volk naar zijn mening werd gevraagd omtrent de ontbinding van de unie met Zweden en vervolgens, toen die ontbinding een feit was, de vraag kreeg voorgelegd of het land een republiek of een monarchie moest worden.

In 1919 werd na lang aandringen van de organisaties van geheelonthouders een referendum gehouden over een voorstel tot een nationale drooglegging. De voorstanders hiervan wonnen die volksstemming, maar moesten zeven jaar later, in 1926, bakzeil halen toen een meerderheid van de kiezers zich in een nieuw referendum uitsprak voor opheffing van de drooglegging. Een van de oorzaken was dat de uitvoer van vis naar wijnexporterende landen in gevaar was gekomen.

Nadien werden, tot aan het EG-referendum van 1972, geen nieuwe volksstemmingen in Noorwegen gehouden. Wel werd er veelvuldig op aangedrongen om de mogelijkheid van referenda vast te leggen in de grondwet, zoals de Denen hadden gedaan. Zover kwam het echter niet. Ook waren er verscheidene gelegenheden waarbij voor een nationaal referendum werd gepleit. Dit was bijvoorbeeld het geval aan het eind van de jaren '60, toen linksradicalen het lidmaatschap van de NAVO opnieuw ter discussie wilden stellen. Dergelijke acties hebben het echter nooit gehaald.

Hierboven zijn twee manieren besproken waarop het Noorse volk of een deel daarvan invloed kan uitoefenen op de landelijke politiek: een indirecte weg (via de partijen in het Storting en de regering) en een directe weg (via referenda). Er is nog een derde manier, maar die is niet zozeer voor individuele staatsburgers van belang als wel voor organisaties. Dit is het corporatief overleg, dat hieronder aan de orde komt.

Het corporatief overleg

Er bestaat in Noorwegen een netwerk van commissies waarin ambtenaren van

Nilson, 'Use of the Referendum in Norway', in **Norway Information**, Oslo 1985 (Ministerie van Buitenlandse Zaken/Utenriksdepartementet) en Hans Martens **Danmarks ja, Norges nej**, Kopenhagen 1979.

verschillende ministeries en vertegenwoordigers van Noorse belangengroeperingen met elkaar overleggen. Zij zijn betrokken bij de voorbereiding van de wetgeving door het Storting en zijn eveneens belast met een aantal uitvoerende taken van de regering, zoals de vaststelling van prijzen en subsidies in de landbouw en de visserij.

Een verhelderende studie naar deze vorm van politiek overleg in de jaren zestig en zeventig is ondernomen door Robert Kvavik.⁹ Hij telde maar liefst 434 van dergelijke commissies. Kvavik noemt het stelsel corporaties, in tegenstelling tot een competitie stelsel zoals in de Verenigde Staten, omdat de belangenorganisaties niet met elkaar hoeven te concurreren, maar elk een eigen werkkterrein toegewezen krijgen van de staat, waarop zij een monopoliepositie innemen. Kvavik:

*The pattern that has evolved is very much a corporatie one. Groups are organized according to function. Within functionally distinct sectors selfmanagement is the rule. A great deal of the organization's duties relates to the satisfaction of member needs. Groups are able to perform their societal roles because of explicit agreements made with the State. A group will be granted a monopoly by the State in return for certain guarantees of minimal costs to the organization.*¹⁰

Het corporatief overleg biedt de organisaties dus de gelegenheid om de belangen van hun leden in nauw overleg met de overheid op strikt zakelijke terreinen te behartigen. De discussies in de commissies zijn niet politiek van aard, maar zuiver technisch. Uit een enquête is gebleken dat verreweg de meeste vertegenwoordigers van deze belangenorganisaties vinden dat het overleg in deze commissies de meest effectieve weg is om contact te onderhouden met de overheid. Men wisselt relevante informatie uit om een bijdrage te leveren aan wat men als een verantwoorde politiek beschouwt:

*Interest group leaders perceive their role on committees as providers of the technical expertise the administration requires for responsible policymaking. They see themselves as technocrats serving as invaluable aides to the administration. Their participation makes possible a far wider evaluation of an issue and, hence, better and more stable legislation is the likely outcome.*¹¹

Kvavik baseert zich in zijn onderzoek op een andere studie naar

⁹ Robert Kvavik **Interest Groups in Norwegian Politics**, Oslo 1975.

¹⁰ *ibid.* p. 137.

¹¹ *ibid.* p. 146-7.

belangenorganisaties in Noorwegen, waarin er in totaal 1202 van dergelijke groeperingen werden geteld. Onder de grootste blijken tal van organisaties voor te komen die bij uitstek passen in het patroon van basisconflicten zoals die in het begin van dit hoofdstuk zijn geschetst, zodat we kunnen aannemen dat deze vorm van overleg in commissies een wezenlijk onderdeel is van de politieke oplossing die men voor deze conflicten heeft gevonden.

Om een paar voorbeelden te noemen:

- *Norges Bondelag* (agrarisch, 56.000 leden),
- *Norges Fiskarlag* (visserij, 26.000 leden),
- *Landsorganisasjonen LO* (nationale vakbond, 600.000 leden),
- *Noregs Mållag* (Nynorsk, 14.400 leden),
- *Riksmålsforbundet* (Riksmål, 50.000 leden) en
- een reeks bonden van geheelonthouders (waarvan de grootste 544.000 leden telt).

Een opvallende karaktertrek van dit corporatief overleg is de neiging om zelfs de scherpste belangentegenstellingen, zoals die in de primaire sector, te ontdoen van hun politieke lading en ze terug te brengen tot een zaak van technisch wikken en wegen. Het is ook een vorm van overleg die bureaucratisering in de hand werkt. En hoewel het Storting uiteindelijk de besluiten neemt, is het duidelijk dat de belangenorganisaties een grote invloed kunnen uitoefenen door middel van de soort informatie die zij verstrekken. Op zich blijkt het systeem echter bevredigend te werken, zoals uit het onderzoek van Kvavik duidelijk blijkt.

In de eerste twee hoofdstukken is aangegeven welke basistegenstellingen de Noorse samenleving kent en hoe daarvoor in de praktijk pragmatische oplossingen worden gevonden. Daarbij zijn ook enige voorbeelden genoemd, zoals de eis tot een nationale drooglegging in 1919, de eis om die weer op te heffen in 1926 en bezwaren van radicaal links tegen het NAVO-lidmaatschap in de jaren zestig. Het ging daarbij om uitzonderlijke gevallen, want de dagelijkse problemen blijken te worden opgelost in een vorm die bedoeld lijkt te zijn om de democratie te bevorderen op een zo rationeel mogelijke manier. In plaats van grootscheepse conflicten met een winnaar ziet men in Noorwegen liever een vreedzaam tot stand gebrachte consensus.

Hoofdstuk 3

BUITENLANDSE POLITIEK

De voorgaande hoofdstukken betroffen de binnenlandse politiek van Noorwegen. Hieronder wordt aangegeven op welke wijze invloeden van buitenaf worden verwerkt. Het gaat hier dus om Noorwegen in de rol van 'ontvanger' en niet om de beïnvloedende rol die het land zelf in internationaal verband kan spelen.

Volgens de Noorse politicoloog Helge Hveem kent elke natie een eigen elite op het gebied van de buitenlandse politiek. Hij noemt die de Foreign Policy Elite.¹² Het zou hierbij gaan om een groep van vooraanstaande figuren uit de samenleving, zoals politici, ambtenaren, journalisten, zakenlieden en hoge militairen, die zich vanwege hun positie en hun internationale contacten meer dan de doorsnee-burger bewust zouden zijn van de internationale positie van hun land. Hveem:

*The perception or cognitive awareness of the international position of ones 'actor' is most strongly held at the elite level or within the milieu and the penetration from outside is also most strongly felt at these levels. The potency of extra-national factors then is less within the public opinion in general, although parts of it may be strongly penetrated.*¹³

Tot de belangrijkste taken van deze elite behoort het bepalen van de buitenlandse politiek van het land en het bewerkstelligen van een consensus hierover onder de bevolking. Dit laatste zou worden bereikt via een proces waarbij eerst een kleine groep de waarde van een bepaalde internationale factor erkent en hiervoor vervolgens de steun van bredere groepen verwerft, tot deze groot genoeg is. Dit proces hoeft niet bij de Foreign Policy Elite te beginnen, maar de elite vervult er wel een centrale rol in, juist omdat het haar taak is om een nationale eensgezindheid over dit soort zaken tot stand te brengen:

New items or dimensions are usually included in the consensus through a process of consensusbuilding. This process starts with a given value on the dimension being accepted by some social group, develops through increasing support of the value by growing groups of adherents until it reaches the consensus 'treshold'. (...) Consensus may be initiated

¹² Helge Hveem, **International Relations and World Images: A Study of Norwegian Foreign Policy Elites**, Oslo 1972.

¹³ *ibid.* p. 43.

*and established by groups or individuals outside the central parts of the social structure. But in most important cases these groups are if not initiators, the ones producing consensus. To produce consensus is in fact one of their main functions in the society.*¹⁴

Een van de voorbeelden die Hveem van dit proces van het opbouwen van een nationale consensus over een nieuwe lijn in de buitenlandse politiek geeft, heeft betrekking op de veiligheidspolitiek van Noorwegen direct na de Tweede Wereldoorlog. Vóór deze oorlog voerde Noorwegen evenals de andere Noordse landen een neutralistische 'small power politics'. Na 1945 waren er in het land groeperingen die pleitten voor een hervatting van deze politiek, maar na de communistische staatsgreep in Tsjechoslowakije in 1948 zou de Foreign Policy Elite hebben ingezien dat alleen een nauwe band met de westerse grootmachten voldoende garanties kon bieden aan Noorwegen. De elite overtuigde vervolgens de bevolking van de noodzaak van een Atlantisch georiënteerde politiek.

Hveem hierover:

*In the case of Norway, the Communist coup d'état in Prague in 1948 had the immediate effect of backing up (within some groups indeed creating it) consensus over the policy of an alliance with the Western great powers.*¹⁵

Opmerkelijk in dit betoog is dat het begrip 'consensus' opnieuw zo'n centrale plaats inneemt. Rationale overwegingen moeten leiden tot eensgezinde acties: als iedereen de noodzaak van bepaalde stappen inziet, kunnen conflicten worden vermeden. Technische argumenten, ontdaan van politieke en emotionele ladingen, blijken ook hier belangrijk in de Noorse politiek.

¹⁴ *ibid.* p. 56-7.

¹⁵ *ibid.* p. 58. Door deze ontwikkelingen strandden de pogingen om te komen tot de oprichting van een Scandinavische Defensie Unie. Vgl. Cees Wiebes 'Noorwegen en Denemarken tussen SDU en NAVO. De mislukking van de Scandinavische Defensie Unie 1945-49', in **Tijdschrift voor Skandinavistiek** 3/1982/1: 1-30. Wiebes stelt echter dat de Noren al in 1945 nauwere banden met het Westen wilden en gaat niet in op de mogelijke invloed van de Praagse coup.

Hoofdstuk 4

CENTRUM EN PERIFERIE IN NOORWEGEN

De begrippen centrum en periferie zijn al verscheidene malen ter sprake gekomen, maar nog niet inhoudelijk omschreven. Omdat hieraan ook in de literatuur over het EG-referendum van 1972 herhaaldelijk wordt gerefereerd, worden hieronder ter afsluiting van het theoretische gedeelte van deze scriptie, de binnenlandse verhoudingen van Noorwegen geïnterpreteerd in het kader van het centrum-periferiemodel.

De Noorse politicoloog Stein Rokkan en zijn Britse collega Derek W. Urwin stellen in een vergelijking van een reeks Europese landen, dat Noorwegen een typische eenheidsstaat is.¹⁶ Net als in de andere Noordse landen, maar anders dan in federaties als de Bondsrepubliek of unies als Nederland, is er in Noorwegen een duidelijk centrum dat economisch, cultureel en politiek domineert. In alle streken van het land is het nationaal bewustzijn overheersend. Er zijn geen sterke regionale en etnische identiteiten die als basis fungeren voor afzonderlijke protesten van landsdelen of bevolkingsgroepen.¹⁷ Als er een protest vanuit een bepaalde regio komt, dan neemt dit meestal de vorm aan van een gemeenschappelijk protest vanuit de regio's tegen het centrum.

Rokkan en Urwin omschrijven het centrum in het algemeen als een geprivilegeerd gebied waar personen met militair-bestuurlijke, economische en culturele sleutelfuncties het meest regelmatig bijeenkomen; waar besluiten worden genomen; waar de nationale identiteit wordt gedemonstreerd, bijvoorbeeld door middel van ceremonies en monumenten en waar tot slot het grootste deel van de economisch actieve bevolking zich bezighoudt met de verwerking en overdracht van informatie en instructies over lange afstanden. De functie van het centrum komt volgens Rokkan en Urwin neer op politieke controle, economische dominantie en culturele standaardvorming.¹⁸

De periferie daarentegen is afhankelijk. Haar functie kan niet los van die van

¹⁶ Stein Rokkan en Derek W. Urwin (1982, op.cit. noot 1, pp.1-17),

¹⁷ ibid. Rokkan en Urwin refereren echter niet aan de Noorse Samen (Lappen). een etnische groep van tussen de 20.000 en 50.000 personen die wel degelijk een eigen identiteit heeft.

¹⁸ ibid. p. 5. De Noorse historicus Sivert Langholm toont in een vergelijking van vier gangbare varianten van het CP-model (in 1972) aan dat de definities onderling verschillen, dat soms verschillende grootheden door elkaar worden gehaald en dat sommige definities lacunes vertonen. Zie Sivert Langholm 'On the concepts of Center and Periphery, in *Journal of Peace* 1972/2: 273-7.

het centrum worden gedefinieerd. De periferie heeft ten hoogste gezag over de eigen hulpbronnen en is blootgesteld aan schommelingen op ver weg gelegen markten. De periferie ligt geïsoleerd van andere gebieden, behalve van het centrum; zij draagt weinig bij aan de totale communicatiestroom en kent slechts een marginale, incomplete en zeer lokale structuur. Op eigen politiek terrein tenslotte, heeft de periferie geen volledige dominantie.

Afgaande op deze definities kunnen we Oslo identificeren als het centrum van Noorwegen, want hier zetelen regering en parlement, de meeste belangenorganisaties en de belangrijkste wetenschappelijke instituten en culturele organisaties. Dit centrum hoeft echter niet tot dit ene geografische gebied te worden beperkt. Eventueel kunnen alle plaatsen die economische, politieke en/of culturele overeenkomsten vertonen met het centrum, daartoe gerekend worden.¹⁹ Dit geldt dan met name voor de stadskernen van gemeenten als Kristiansand, Stavanger, Bergen en Trondheim.

De rest van de natie valt onder het begrip Periferie. Hier heeft men een beperkt lokaal zelfbestuur, dat politiek gezien vooral ligt op het bestuursniveau van de gemeenten. Het provinciale bestuur in Noorwegen werd pas in de loop van de jaren '70 van meer betekenis.²⁰ Het zwaartepunt van de economie ligt in de primaire sector en in de daarmee verwante industrieën, hoewel er lokaal meer ontwikkelde industriële vestigingen voorkomen, zoals de aluminium- en ferrolegeringsfabrieken. Maar voor de afzet van produkten, voor steun van de overheid en voor het economische en politieke beleid in het algemeen, is men aangewezen op Oslo.

Teruggrijpend op de zeven basistegenstellingen die in het eerste hoofdstuk werden genoemd, kunnen we een belangrijk verschil waarnemen tussen de zuidelijke en westelijke periferie waar de tegenculturen (taal, religie en alcoholmoraal) overheersen en de noordelijke periferie waar de klassentegenstellingen toonaangevend zijn. Het zou volgens de eerder aangehaalde woorden van Rokkan en Urwin echter zelden voorkomen, dat een Noorse regio los van de andere landsdelen tegen het centrum zou protesteren. Het noorden zou dus meestal solidair zijn met het zuiden en westen en omgekeerd.

Er is inderdaad geen politieke partij die zijn stemmen slechts uit één regio haalt. De coalitie van boeren, vissers en stedelijke radicalen in de partij Venstre aan het eind van de vorige eeuw, zou gezien kunnen worden als een voorbeeld van zo'n gemeenschappelijk protest van de periferie tegen het centrum.

De conservatieve Høyre was destijds een typische vertegenwoordiger van centrumbelangen. Høyre was daarom een homogene partij, terwijl Venstre een heterogeen samenstel was van groeperingen uit de periferie en van delen van het centrum (de stedelijke radicalen), die zich solidair verklaarden met de periferie.

¹⁹ ibid. pp. 276-7.

²⁰ Zie bijvoorbeeld Aarebrot (1982, op. cit. noot 1.)

Hoofdstuk 5

NOORWEGEN EN DE EUROPESE GEMEENSCHAP

Het vraagstuk van een Noorse toetreding tot de Europese Gemeenschap dateert al van het eind van de jaren vijftig.²¹ Noorwegen had samen met het Verenigd Koninkrijk en Denemarken in 1957 afgezien van aansluiting bij de toenmalige EEG en de aanverwante organisaties, omdat men alleen een vrijhandelsorganisatie wilde en geen supranationale wetgeving en politieke doeleinden zoals die waren vastgelegd in het Verdrag van Rome. Deze drie landen richtten daarom met nog een aantal andere Westeuropese staten in 1960 de Europese Vrijhandels Associatie (EVA) op.

In datzelfde jaar echter bleken de Britten en Denen toch onderhandelingen te willen aangaan met de EG over een mogelijk lidmaatschap. Vanwege de sterke handelsbanden met deze twee landen leek een Noorse navolging van dit initiatief voor de hand te liggen. De discussie daarover laaide hoog op in Noorwegen, want er bleek ook verzet tegen te bestaan, met name onder boeren, vissers, linksradicalen en een deel van de liberalen.

Een van de hoofdthema's in deze discussie was de vraag of het Verdrag van Rome wel verenigbaar was met de Noorse grondwet, die de natie in de eerste paragraaf omschrijft als 'een vrij, zelfstandig, ondeelbaar en onafhankelijk rijk'.²² Volgens sommigen sloot dit een aansluiting bij een organisatie met een supranationaal karakter uit. Het Storting loste dit probleem in maart 1962 echter op door speciaal met het oog op een eventuele aansluiting bij de EG een nieuw grondwetsartikel in te voeren. Dit werd paragraaf 93, welke inhield dat het Storting er met driekwart meerderheid zijn goedkeuring aan kon hechten dat Noorwegen zich zou aansluiten bij een internationale organisatie die 'op een zakelijk begrensd gebied' bevoegdheden kon uitoefenen.²³ Een aantal Stortingsleden pleitte ervoor

²¹ Gegevens voor dit hoofdstuk zijn onder meer ontleend aan Hilary Allen **Norway and Europe in the 1970's**, Londen 1979; N.P. Gleditsch en O. Hellevik **Kampen om EF**, Oslo 1977; N.J. Jørgensen **Norge mot Europa?**, Kopenhagen 1982; H. Martens (1979, op. cit. noot 9).

²² De oorspronkelijke zinsnede luidt: *Kongeriget Norge er et frit, selvstændigt, udeleligt og uafhængeligt Rige (...)*.

²³ Grondwetsparagraaf 93 luidt: *For at sikre den internationale Fred og Sikkerhed eller fremme international Retsorden og Samarbejde kan Stortinget med tre Fjerdedeles Flertal samtykke i, at en international Sammenslutning som Norge er tilsluttet eller slutter seg til, paa et sagligt begraendset Omraade, skal kunne udove Befoielser der efter denne Grundlov ellers tillige Statens Myndigheder, dog ikke Befoielse til at forandre denne Grundlov. (...)*

om in dit artikel meteen de mogelijkheid van een referendum op te nemen, maar die opzet mislukte.

Zoals bekend strandde dit Brits-Deens-Noorse toetredingsplan in 1963 op een veto van de Franse president De Galle tegen toetreding van het Verenigd Koninkrijk. Eenzelfde lot onderging een nieuwe toetredingspoging in 1967, waarna de vijf Noordse landen besloten tot onderhandelingen over een Noordse economische samenwerking onder de naam Nordøk. Dit plan haalde het echter niet, doordat Finland zich in februari 1970 terugtrok.²⁴

Maar in datzelfde jaar ging de deur van de EG open voor nieuwe onderhandelingen. In navolging van Ieren en Britten (de Denen volgden in november 1970) gaf het Noorse Storting op 25 juni 1970 met 132 stemmen voor en 17 tegen, zijn goedkeuring aan verkennende besprekingen met de Europese Commissie, waarbij de nadruk moest worden gelegd op de noodzaak van bijzondere voorwaarden voor de Noorse landbouw.

Een deel van het Storting stemde echter uitsluitend om politieke redenen ten gunste van deze besprekingen. De reden hiervoor was dat de burgerlijke partijen destijds de regeringsmacht in handen hadden en zij hun diep verdeelde coalitie overeind wilden houden. Deze steunde na de verkiezingen van september 1969 op 76 van de 150 Stortingszetels: 20 voor Senterpartiet, 29 voor Høyre, 14 voor Kristelig Folkeparti en 13 voor Venstre. Arbeiderpartiet zat met 74 zetels in de oppositie en radicaal links was in het geheel niet vertegenwoordigd.

Minister-president Per Borten was lid van Senterpartiet, die vrijwel unaniem tegen aansluiting bij de EG was. Høyre daarentegen was vrijwel unaniem voor aansluiting. De beide andere partijen waren intern verdeeld.

Bortens strategie om de coalitie in stand te houden, berustte op de opvatting dat niemand bezwaar kon hebben tegen een vrijblijvend gesprek met Brussel om te zien wat daar uit zou komen. Maar nog diezelfde zomer werd een ad hoc-organisatie opgericht die zich radicaal tegen elke aansluitingspoging keerde. Dit werd *Folkebevegelsen mot EF* (Volksbeweging tegen de EG). Het ging om een breed en heterogeen samengesteld front van vertegenwoordigers uit tal van partijen en organisaties van wie de meesten op persoonlijke titel lid werden. Van de agrarische belangenorganisaties kreeg Folkebevegelsen een aanzienlijk startkapitaal, waarvan een permanent secretariaat in Oslo kon worden opgericht. Dat stond onder meer onder leiding van de bekende jurist Arne Haugestad en een representant van de agrarische industrie, Hans Borgen. Rond de jaarwisseling 1970/71 waren er op dit secretariaat al zeven betaalde krachten werkzaam.²⁵

²⁴ Zie bijvoorbeeld Franz Wendt *Cooperation in the Nordic countries* Stockholm 1981.

²⁵ H. Martens (1979, op. cit. noot 9) deed een vergelijkend onderzoek naar de organisatiestructuur en de middelen van de Deense en Noorse bewegingen tegen de EG. Overigens werden er in de loop van de tijd ook andere anti-EG-bewegingen opgericht, zoals de maoïstisch-leninistische organisatie *Arbeiderbevegelsen mot EEC og Dyretid* (Arbeidersbeweging tegen de EG en de Duurte). Hun invloed bleef echter beperkt.

In maart 1971 werd Per Borten echter toch tot aftreden gedwongen, omdat hij zich gecompromitteerd had in een lekkagezaak. De krant Dagbladet publiceerde op 19 februari 1971 fragmenten van een vertrouwelijk rapport van de Noorse ambassadeur in Brussel. Hierin werd gezegd dat de EG-commissaris die was belast met de contacten met de aspirant-lidstaten, pessimistisch was over de uitkomst van de onderhandelingen met Noorwegen indien dat land zou vasthouden aan de eis van permanente uitzonderingen op het gebied van de landbouw.

Folkebevegelsens leider Arne Haugestad ondernam een poging om Borten in een kwaad daglicht te stellen, door bekend te maken dat de premier hem nog onlangs inzage had gegeven in dat rapport. Hoewel Haugestad erbij zei dat hij niet de bron was van het artikel in Dagbladet, voelde Borten zich toch bedreigd en ontkende hij daarom het stuk aan Haugestad te hebben getoond. Korte tijd later moest hij dat echter toch toegeven, waarna Borten zowel onder voor- als tegenstanders het vertrouwen kwijt was.²⁶

De socialist Trygve Brattefi vormde hierop een linkse minderheidsregering. In juni 1971 bereikten de Britten een doorbraak in hun onderhandelingen, waardoor de mogelijkheid van een Noorse toetreding plotsklaps veel dichterbij kwam. Het Storting verwierp nog in diezelfde maand een voorstel om de besprekingen met Brussel af te breken met 113 tegen 37 stemmen. Hoewel het verzet in het Storting dus was verdubbeld nu de burgerlijke partijen hun coalitie niet meer overeind hoefden te houden, was er nog altijd een ruime meerderheid voor voortzetting van de besprekingen.

²⁶ Lange tijd was de ware toedracht van deze zaak in het duister gehuld, tot de perschef van Borten (Ole Hoemsnes) in het najaar van 1986 erkende dat hij de belangrijkste bron was geweest van het artikel in Dagbladet. Vervolgens zei Haugestad in een interview dat hij de premier opzettelijk in een kwaad daglicht had willen stellen, in een poging om zijn regering ten val te brengen. Zie onder meer Ole Hoemsnes **Skjebnedøgn**, Oslo 1986, en **Aftenposten** (5 sept. 1986 p.3 en 1 nov. 1986 p.12).

Hoofdstuk 6

DE MENINGSVERSCHILLEN

In het hieronder volgende gedeelte volgen de belangrijkste tegenstellingen die het EG-conflict oproep op het terrein van de economie, de politiek en de cultuur en de standpunten van partijen en belangenorganisaties.²⁷

Argumenten voor toetreding

Een van de meest opzienbarende ontwikkelingen was het feit dat de organisaties van werkgevers en werknemers elkaar vonden op het punt van het belang van een EG-lidmaatschap voor de Noorse economie en daarmee voor de werkgelegenheid. Vooral de exporteurs hadden tussen 1961 en 1972 bij voortduring benadrukt dat een binnenlandse economische groei alleen mogelijk kon worden gemaakt door méér export van goederen. De vergrote EG zou maar liefst 60 procent van de Noorse export gaan afnemen en in bepaalde sleutelsectoren zelfs nog meer.²⁸

De werkgevers wezen bovendien op de noodzaak van nieuwe investeringen. Hierbij speelde de petrochemische industrie, die in Noorwegen in het begin van de jaren zeventig in haar eerste opbouwfase verkeerde, een centrale rol. Er waren grote bedragen voor nodig en een gegarandeerde afzet van de exportolie (toen nog voor minder dan vier dollar per vat) op de EG-markt zou een rechtvaardiging kunnen vormen voor het verlenen van de noodzakelijke investeringsgelden door de EG-partners. Voor de industrie als geheel gold dat specialisatie en technische innovatie afhankelijk waren van een onbelemmerde toegang tot de omvangrijke EG-markt. Het geavanceerde industriële milieu van de Gemeenschap zou een stimulerende werking hebben op de Noorse industrie.

Maar ook de export van diensten was belangrijk. De EG inclusief het Verenigd Koninkrijk zou werk gaan bieden aan maar liefst 60 procent van de Noorse handelsvloot. De gezamenlijke EG-vloot zonder de Noorse schepen zou echter heel goed in staat zijn om zèlf het overzeese transport te verzorgen. Een

²⁷ Zie onder meer Bernt Olav Aardal 'Economics, Ideology and Strategy. An Analysis of the EC-Debate in Norwegian and Danish Organizations 1961-72', in **Scandinavian Political Studies** 6(new series)11983/1: 27-49 (gebaseerd op Aardals gelijknamige dissertatie); T.C. Archer 'The Danish and Norwegian Applications' in **The World Today** 1971/10 (oct.): 448-56; J.-J. Holst 'Norway's EEC-referendum: lessons and implications', in **The World Today** 1975/13: 114-20, alsmede de onder noot 22 genoemde werken.

²⁸ Archer (1971, op. cit. noot 28) toont aan dat het Verenigd Koninkrijk vanouds de belangrijkste handelspartner van Noorwegen was. Na de oprichting van de EVA nam de handel met de andere Scandinavische landen echter sterk toe.

liberale scheepvaartpolitiek was daarom voor Noorwegen van essentieel belang. Die kon het best van binnenuit worden bevochten, dus in de EG-organen zelf.

De landelijke vakvereniging LO propageerde de exportvoordelen bij aansluiting vooral vanuit de opvatting dat meer export de economische groei zou stimuleren, die beschouwd werd als een absolute voorwaarde om de werkgelegenheid en daarmee de vestigingsstructuur in de afgelegen streken van het land in stand te houden. Verder hanteerde LO ideologische argumenten als de stelling dat internationale samenwerking de solidariteit tussen de werkende klassen van de verschillende landen zou bevorderen en dat de Gemeenschap een noodzakelijk instrument was om controle uit te oefenen op multinationale ondernemingen.

Tegenargumenten

Op werknemersniveau echter heerste er onenigheid over de vraag of een EG-lidmaatschap werkelijk gunstig zou zijn voor het land. Zo bleek de steun voor toetreding onder de arbeiders in de lokale industriële vestigingen in de fjordarmen in het zuiden en westen achter te blijven bij de verwachtingen. Weliswaar had men hier aanzienlijke exportbelangen, maar de invloed van de linksradicale partijen die zich tegen de EG opstelden, was hier sterk. Dit was al vaker gebleken, onder meer bij eerdere verkiezingen en bij stakingsacties die in deze periode werden gehouden.

Bovendien was er een aantal industrietakken waar men weinig of geen exportbelangen had, zoals de textielindustrie, die steeds afhankelijker was geworden van staatssubsidies en importbeperkingen, en de metaalindustrie. De metaalvakbond was verdeeld over het toetredingsvraagstuk, maar deze legde zich uiteindelijk neer bij de discipline in de landelijke vakorganisatie LO en sprak zich niet uitdrukkelijk uit tegen een lidmaatschap van de EG.

Werkgevers- en werknemersorganisaties hadden overigens de wind niet mee in hun pogingen om de bevolking te overtuigen van het nut van een EG-lidmaatschap. De welvaart was relatief hoog en in de Noordzeebodem waren juist de belangrijke oliereserves ontdekt die veel goeds beloofden voor de toekomst. Waarschuwingen omtrent een achterblijvende economische groei en mogelijke werkloosheid indien het land buiten de EG zou blijven, maakten daardoor volgens een aantal onderzoekers minder indruk dan ze tien jaar eerder konden hebben gehad. Maar belangrijk was ook dat sommige vooraanstaande economen zulke waarschuwingen tegenspraken. Volgens hen bood het lidmaatschap van de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) voldoende garanties voor de Noorse economie. Zij pleitten dan ook voor het afsluiten van een handelsakkoord met Brussel als alternatief voor een lidmaatschap.

Voorstanders brachten hier tegenin dat Noorwegen geen controle kon uitoefenen op de ontwikkeling van de eigen economie, omdat deze afhankelijk zou zijn van de wereldeconomie. Die zou op haar beurt weer worden bepaald door

onderhandelingen tussen de EG en de VS. Volgens deze opvatting ging het in principe dus om afhankelijkheid mét of zónder invloed op het EG-beleid.

Het grote knelpunt was echter de primaire sector. Hier had men op enkele delen van de visindustrie na, geen exportbelangen. Wel had men concurrentie van buitenaf te vrezen. Om die tegen te gaan was vrijwel de hele sector door een stelsel van overheidsmaatregelen als subsidies en importbeperkingen verzegeled.²⁹ De economische belangen van landbouw en visserij konden volgens de belangenorganisaties uitsluitend worden gegarandeerd door algehele nationale zeggenschap. Dit recht op zelfbeschikking (*selvråderett*) werd een centrale leus in de strijd tegen de EG.

Voor de belangenorganisaties speelde daarbij de wens mee om het corporatief overleg in stand te houden. Bij een verschuiving van de besluitvorming over belangrijke landbouw- en visserijzaken naar Brussel viel een aanzienlijk verlies aan invloed op het beleid te vrezen.

De argumentatie van deze belangenorganisaties had verder hoofdzakelijk betrekking op de nationale zeggenschap en op de noodzaak van bescherming van de natuurlijke grondstoffen (vooral de visbestanden). Men stelde dat de landbouwpolitiek van de Gemeenschap onverenigbaar was met die van Noorwegen en dat er daarom in geval van een lidmaatschap permanente uitzonderingen zouden moeten worden gemaakt. Indien dat niet zou gebeuren, zo waarschuwden de agrarische landbouworganisaties, stond de Noorse boeren een inkomensdaling van wel 50 procent te wachten. De afbraak van de primaire sector en de trek naar de grote steden, die juist in de jaren zestig een hoogtepunt bereikten, zouden daardoor niet meer te stoppen zijn met als resultaat een complete ontvolking van het platteland.

De visserij-organisaties ondersteunden de stellingname van hun collega's in de landbouw op dit punt. Zij vreesden overbevissing van Noorse wateren door trawlers uit andere EG-landen. Zij werden gesterkt in die opvatting doordat Brussel vlak voor het begin van de onderhandelingen een intern visserijakkoord bereikte, waarbij de interne visserijgrenzen zouden worden opgeheven. Het besluit voorzag in een overgangperiode van vijf jaar met voor bijzondere kustgebieden handhaving van een limiet van drie mijl.

Dit EG-besluit kwam als een koude douche voor de Noorse onderhandelaars. Willy Brandt, Westduits minister van Buitenlandse Zaken van 1966 tot 1969 en bondskanselier van 1969 tot 1974, noemde de overhaaste vorming van een EG-visserijbeleid aan de vooravond van de onderhandelingen met Noorwegen een fout die grensde aan een provocatie. Hij vond dat de Europese onderhandelaars onvoldoende bekend waren met de Noorse situatie. Brandt:

Es waren grobe Fehler gemacht worden. In Brüssel hatte man

²⁹ Aldus Jørgensen (1982, op.cit.noot 22, p.21).

*beispielsweise noch rasch eine Fischereimarktordnung durchgepaukt; das kam einer Provokation recht nahe. Es war nicht leicht, den französischen und italienischen Partnern die spezifischen Gegebenheiten eines Landes wie Norwegen zu erklären; die meisten waren nie dort gewesen.*³⁰

De situatie rond de visserij was penibel. De overbevissing was in de jaren zestig sterk toegenomen, met als gevolg dat de vangsten van de Noorse vissers zienderogen verminderden. Noorwegen zou daarom zelf de volledige zeggenschap over haar viswateren moeten uitoefenen, zo stelden de vissers. Zij pleitten voor een uitbreiding van de nationale visserijgrenzen, een eis die haaks stond op de toenmalige EG-plannen om de interne visserijgrenzen op te heffen.

Overigens was een beperkt deel van de Noorse vissers vóór toetreding. Naast de grote visfabrieken die duidelijke exportbelangen hadden, was er ook een groep vissers die vreesden belangrijke vangstgronden voor de kust van Engeland te zullen kwijtraken.

Over het geheel genomen, hadden de voorstanders van aansluiting op het punt van de primaire sector niet veel argumenten in te brengen. Men wees vooral op de noodzaak van economische ontwikkeling om de vestigingsstructuur in stand te houden en stelde dat de bestaande steunmaatregelen voor de primaire sector in de eerste plaats afhankelijk waren van een voorspoedige ontwikkeling van de industrie en van de scheepvaart. Bovendien zeiden de voorstanders van aansluiting dat de landbouw hoe dan ook concessies zou moeten doen. De onderhandelingen over een handelsakkoord tussen Zweden en de EG hadden namelijk aangetoond dat de Gemeenschap toezeggingen eiste op landbouwgebied in ruil voor marktvoordelen elders.³¹

De rood-groene coalitie

Boeren en vissers kregen steun van een groep die voornamelijk ideologische argumenten hanteerde, de radicale stedelijke intellectuelen. Evenals in veel andere westerse landen ging het hierbij vooral om leden van de generatie die in het eerste decennium na de oorlog was geboren en die tijdens de jaren zestig een politiek radicaliseringsproces had doorgemaakt dat onder meer leidde tot de studentenopstanden van 1968.

Voor veel van deze jongeren in Noorwegen kwam de strijd tegen de EG in het verlengde te liggen van hun protesten tegen de atoombewapening, de

³⁰ Willy Brandt **Begegnungen und Einsichten (1960-1975)**, Hamburg 1976 (p. 333).

³¹ Die voorspelling kwam in de zomer van 1973 uit, toen de EG concessies eiste van de Noren op het gebied van de landbouwimporten in ruil voor toezeggingen van de EG op visserijgebied.

Vietnamoorlog, de hiërarchische structuren in het universitair onderwijs, de multinationale ondernemingen en het kapitalistische stelsel in het algemeen.

Het ging hierbij vooral om de vraag welk type maatschappij er in Noorwegen diende te komen. Men redeneerde vanuit socialistische en ecologische denkwijzen, waarin kleinschaligheid, decentralisatie en milieubescherming voorop stonden. Hier vond men bij wijze van spreken een 'ideologische brug' naar de primaire sector. De positie van boeren en vissers in Noorwegen (zoals eerder beschreven waren dit bij uitstek kleinschalige ondernemers) werd een testcase voor de ontwikkeling van de Noorse samenleving, het milieu en dergelijke. De EG werd op uiteenlopende wijzen voorgesteld als een bundeling van krachten die tegen deze idealen ingingen. De Gemeenschap zou onder meer een kapitalistisch machtsblok zijn en een centralistische politieke unie nastreven.

Dergelijke argumenten kregen een sterk emotionele lading door het voortdurende beroep dat er gedaan werd op nationalistische gevoelens. Herhaaldelijk werd er gewezen op de lange perioden die Noorwegen had moeten doormaken onder buitenlandse overheersing, niet in de laatste plaats de Duitse bezetting. Vooral Folkebevegelsen speelde in haar propaganda op deze gevoelens in met leuzen als: 'Noorwegen is niet te koop. Stem nee'.

De voorstanders van aansluiting slaagden er niet of nauwelijks in om eigen, positieve symbolen te vinden die men tegenover die van de tegenstanders kon plaatsen. Hun argumentatie bleef hoofdzakelijk technisch van aard.

Hoewel het vraagstuk van de nationale onafhankelijkheid de discussie had kunnen brengen op het punt van de nationale veiligheid, bleef de internationale politiek gedurende de hele campagne op de achtergrond. Hier kan de vrees meegespeeld hebben, dat de felle propaganda van de EG-tegenstanders zich ook tegen het NAVO-lidmaatschap zou keren. Bovendien deed zich op dit punt een parallel voor met de discussie op economisch gebied (in verband met de OESO): toen voorstanders van aansluiting stelden dat de Gemeenschap een concrete uiting was van onderlinge verbondenheid van de Westeuropese NAVO-partners en een Noors 'nee' dus een breuk met de geallieerden zou betekenen, stelden de tegenstanders dat het NAVO-lidmaatschap het juist mogelijk maakte om buiten de EG te blijven.

Een ander argument van de voorstanders was de stelling dat Noorwegen betrokken moest blijven bij de 'hoofdstroom' in de Europese ontwikkeling. De tijd van het nationalisme in Europa zou voorbij zijn en men waarschuwde tegen een isolationistische houding. Bovendien zou Noorwegen internationale problemen als milieuvervuiling niet op eigen houtje kunnen oplossen. Arbeiderpartiet pleitte er zelfs voor om binnen EG-verband te ijveren voor een socialistisch Europa.

De organisaties van de drie 'tegenculturen' speelden individueel een weinig actieve rol tijdens de campagne. Uit opiniepeilingen bleek dat de leden van deze bewegingen overwegend tegen een aansluiting bij de EG waren, maar dat standpunt bleek vaak samen te hangen met andere factoren. Orthodox-religieuzen, geheelonthouders en aanhangers van de Nynorsk-taalbeweging woonden namelijk

vaak in gebieden waar de primaire sector overheersend was. Het is echter aannemelijk dat EG-tegenstanders met succes inspeelden op bestaande nationalistische gevoelens onder deze groeperingen.³²

Van de geheelonthouders is in elk geval bekend dat zij beducht waren voor het aanknopen van hechtere betrekkingen met Zuideuropese landen. Dit op grond van hun ervaring dat de drooglegging die dankzij het referendum van 1919 tot stand was gekomen, gedwarsboemd was door een boycot van de Noorse visexport door bepaalde zuidelijke wijnexporteurs. Verder kon de taalbeweging met enig recht vrezen voor de positie van het Nynorsk indien een EG-lidmaatschap inderdaad zou leiden tot een verzwakking van de primaire sector en dientengevolge tot een verdergaande urbanisatie. Want in de steden stond het Bokmål veel sterker dan het Nynorsk.

³² Henry Valen stelt: 'Apparently the cultural cleavages added to the protest of the periphery, but independently they did not contribute much to the variance in EEC attitudes', zie Henry Valen 'Norway 'NO' to EEC', in **Scandinavian Political Studies** 1973/8: 214-26 (citaat p.220).

Hoofdstuk 7

HET TOETREDINGSTRAKTAAT

De onderhandelingen tussen de Noorse regering en de Europese Commissie over de voorwaarden waaronder Noorwegen lid zou kunnen worden van de Europese Gemeenschap duurden van 30 juni 1970 tot 22 januari 1972. Bij deze gesprekken had de Noorse delegatie in Brussel de nadruk gelegd op de noodzaak van bijzondere maatregelen ter bescherming van de primaire sector in het land, waarbij onder meer werd gewezen op de uitzonderlijke geografische omstandigheden en het klimaat. Men vroeg, en kreeg, uitzonderingsprotocollen voor landbouw en visserij en overgangsperioden voor aanpassingen op andere economische gebieden.³³

In het protocol voor de landbouw erkende de Commissie de problematiek van de Noorse landbouw voor zover deze het gevolg was van de ligging van het land. Gesteld werd dat het belang van deze bedrijfstak voor het handhaven van de vestigingsstructuur in Noorwegen bijzondere steunmaatregelen als prijssubsidies noodzakelijk maakte. Invoering van de EG-landbouwprijzen zou een aanzienlijke inkomensdaling betekenen voor de Noorse boeren, waarbij een overgangsperiode geen oplossing kon vormen. Een volledige aanpassing aan de EG-landbouwpolitiek op langere termijn werd echter wel noodzakelijk geacht.

Daarom was men overeengekomen dat de Noorse overheidssubsidies op de landbouwprijzen konden blijven gelden tot 31 december 1975, waarna deze zouden worden vervangen door een steunregeling van de Noorse staat aan de boeren, die hun inkomen veilig zou moeten stellen. Voor tuinbouw en aardappelteelt zouden de prijsbepalingen van kracht blijven tot 31 december 1977. De dagelijkse landelijke melkvoorziening zou gegarandeerd moeten blijven door een steunregeling voor het melktransport onder toezicht van de Gemeenschap.

Ten aanzien van de visserij werd overeengekomen dat de EG niet voor 1982 zou overgaan tot opheffing van de interne visserijgrenzen. In plaats daarvan zou een algemene 6-mijlszone worden ingesteld voor de hele Gemeenschap en een 12-mijlszone voor de belangrijkste visgronden langs de kust. Voor Noorwegen hield dit in dat men vanaf Egersund iets ten zuiden van Stavanger, noordwaarts tot aan de grens met de Sovjet-Unie zo'n bredere zone kon handhaven. In het visserijprotocol werd bovendien gegarandeerd dat de belangen van de Noorse vissers ook na 1982 in acht zouden worden genomen, waarbij gerept werd van een verlenging van de onderhavige regeling. Verder werd nogmaals gewezen op de bijzondere geografische situatie in Noorwegen en op het belang van de visserij voor

³³ Zie **Stortingsmelding nr. 50 (1971-72)**, pp. 33-41 en *vedlegg* (bijlage) pp. 1-42.

de bestaande vestigingsstructuur.

Noorwegen kreeg overgangsperiodes van twee tot vijf jaar voor de maatregelen die de EG had getroffen ter verwezenlijking van het vrije kapitaalverkeer. Ten aanzien van vestiging en dienstverlening bood het traktaat overgangsperiodes van drie jaar. Daarna zou een gelijke behandeling voor bedrijven en personen moeten gelden, zowel binnen de conventionele Noorse industrie als in de olie- en gasector. Het Noorse stelsel van vergunningen en concessies zou kunnen worden gehandhaafd, echter onder dien verstande dat inwoners van andere EG-staten na de vastgestelde data niet meer mochten worden gediscrimineerd ten opzichte van Nooren.

Een interessant aspect vormde tenslotte de mogelijkheid tot handhaving van de Noorse alcoholpolitiek. Het staatsmonopolie kon in stand worden gehouden, mits produkten van andere EG-staten niet zouden worden gediscrimineerd. Het bleek dat de Noorse regeling voor inkoop en distributie van buitenlands bier zou moeten worden gewijzigd.

Hoofdstuk 8

DE SLAG OM DE PUBLIEKE OPINIE

De politieke partijen

In de laatste week van januari 1972 kon premier Bratteli het resultaat van de onderhandelingen met de Europese Commissie in Noorwegen presenteren. De organisaties van de vissers verwierpen het akkoord vrijwel onmiddellijk en tot verrassing van velen trad minister van Visserij Knut Hoem enkele dagen later af, omdat hij zich niet kon verenigen met de resultaten die waren bereikt op het gebied van de visserij. Er rees een discussie over de vraag of de garantie van de Commissie, dat ook na 1982 rekening zou worden gehouden met de belangen van de Noorse vissers, een wettelijk karakter had dan wel politiek van aard was. Want in dat laatste geval was men er heel wat minder zeker van dat de EG haar belofte inderdaad zou nakomen. Een duidelijk antwoord bleef echter uit.³⁴

In april 1972 debatteerde het Storting over het toetredingstraktaat, waarbij Bratteli aankondigde dat er in de herfst van dat jaar een adviserend referendum zou worden gehouden, waarna het Storting zich zou moeten uitspreken. De meeste politieke partijen lieten hierbij weten dat zij de uitslag van dat referendum als bindend zouden beschouwen. Maar het duurde tot de tweede helft van augustus eer Bratteli bekendmaakte dat hij de vertrouwenskwestie zou verbinden aan de uitslag van het referendum.

Intussen bleek hoe verdeeld de meningen binnen sommige partijen waren. Høyre bleef unaniem voor toetreding, Senterpartiet en de niet in het Storting vertegenwoordigde linksradicalen unaniem tegen. Maar binnen Arbeiderpartiet ontstonden hevige spanningen tussen de partijtop die overwegend voor toetreding was, en de basis die voor een groot deel tegen was. Lange tijd bleef het de vraag of deze tegenstanders in de gelegenheid zouden zijn om bij hun mening te blijven, of dat zij zich zouden neerleggen bij de partijdiscipline dan wel uit de partij zouden gaan. Het antwoord kwam op een speciaal EG-congres van Arbeiderpartiet in april 1972: van de aanwezigen stemden er 227 voor aansluiting en 73 tegen. Daarmee was de tegenstand binnen de partij 'gelegitimeerd'.³⁵

³⁴ Over de hervatting van de besprekingen in 1982 zei het protocol volgens de Noorse vertaling: '(...) disse bestemmelse kan blant andre tiltak omfatte en forlengelse av unntaksordninger ut over 31. desember 1982 (...)'. Vrij vertaald staat er, dat de bepalingen naast andere maatregelen een verlenging van de uitzonderingsregeling tot na 31 december 1982 kunnen inhouden.

³⁵ De socialistische oud-premier Einar Gerhardsen zei in een toespraak. 'Jeg har sagt at dersom partiet ikke hadde noen kjente medlemmer og tillitsmenn som var imot

Ook Venstre was verdeeld. Op een landelijk partijcongres van de liberalen in april 1972 stemden 128 aanwezigen tegen en 95 voor toetreding. In dezelfde maand hield ook Kristelig Folkeparti een partijcongres waarop 93 aanwezigen tegen en 64 voor aansluiting van Noorwegen bij de EG stemden. In het Storting zelf bleef het aantal tegenstanders intussen beperkt tot 35, dus nog net geen kwart van de in totaal 150 parlementariërs.

De campagne

De campagne, die in de zomer van 1972 haar hoogtepunt bereikte, was voor Noorse begrippen ongekend fel. Folkebevegelsen had met ruim 130.000 leden verdeeld over honderden lokale afdelingen een massale omvang gekregen. Van vele kanten kwam steun. Zo zorgden de landbouworganisaties voortdurend voor financiële middelen, terwijl een instelling als *Fredsforskningsinstituttet* (Instituut voor Vredesonderzoek, ook wel ‘de intelligentsia van Folkebevegelsen’ genoemd) een stroom van wetenschappelijk onderbouwde tegenargumenten aanleverde. Intussen wist men binnen Folkebevegelsen de interne politieke tegenstellingen onder tafel te houden. De grote kracht van Folkebevegelsen werd gevormd door de talrijke discussiegroepen die over het hele land verspreid de bevolking vooral door mondeling contact van hun standpunt trachtten te overtuigen.

De voorstanders volgden een geheel andere strategie. Het ging hier om een heterogene groep van mensen die overwegend sterk gebonden waren aan hun politieke achtergronden. Daarom was er aan deze zijde van de scheidslijn geen sprake van een massa-organisatie, maar daar stond tegenover dat veel voorstanders behoorden tot de invloedrijke lagen van de bevolking. Zo bleek een groot deel van de Noorse pers voorstander te zijn van aansluiting. Het woord werd vooral gedaan door prominenten die met weldoordachte en genuanceerde argumenten een beroep deden op de rationaliteit van de kiezers. Een gevolg hiervan was dat voor- en tegenstanders tijdens de debatten veelal langs elkaar heen praatten, omdat deze laatsten veel emotioneler tegenover de zaak stonden.

Vanaf augustus 1971 ondernamen twee instellingen, Fakta en Gallup, maandelijks landelijke opinie-onderzoeken. Hoewel zij beide als onafhankelijk te boek stonden, bevatten de uitslagen van Fakta gewoonlijk een wat hoger percentage tegenstanders dan die van Gallup. Het verschil was echter nooit veel groter dan een procent of tien van de ondervraagden die hun mening gaven. De ontwikkeling in de opinievorming verloopt in beide gevallen duidelijk parallel.³⁶

medlemskap, burde vi skaffe oss noen. (‘Ik zei, dat als de partij geen bekende leden en vertegenwoordigers had die tegen een lidmaatschap waren, we zouden moeten zorgen dat we er een paar kregen.’) Zie Jostein Nyhamar **Einar Gerhardsen 11 1945-1983**, Oslo 1983, p.348.

³⁶ Zie bijvoorbeeld N.P. Gleditsch en O. Hellevik ‘The Common Market Decision in Norway: A Clash Between Direct and Indirect Democracy’, in **Scandinavian Political Studies**

Tot aan de jaarwisseling 1971-72 bleek tussen de 66 en 74 procent van de ondervraagden, voor zover deze hun mening al hadden bepaald, tegen toetreding van Noorwegen tot de EG te zijn. Maar het percentage van het totaal aantal ondervraagden dat zijn mening nog niet had gevormd, lag destijds nog rond de 40.

Na het bekend worden van de onderhandelingsresultaten in januari 1972 begon het percentage ondervraagden zonder mening geleidelijk aan te dalen tot dit in augustus tussen 15 en 21 procent bedroeg. In dezelfde periode steeg het percentage voorstanders tot 37 à 47. Het percentage tegenstanders daalde navenant.

Begin september 1972 begon het percentage tegenstanders plotseling opnieuw sterk af te nemen. Maar op de dagen van het referendum waren ze nog steeds in de meerderheid, zoals blijkt in het volgende hoofdstuk. Vlak na het referendum echter, behaalden de voorstanders voor het eerst een meerderheid in de opiniepeilingen. Het aantal twijfelaars was toen gedaald tot tussen de 5 en 15 procent.

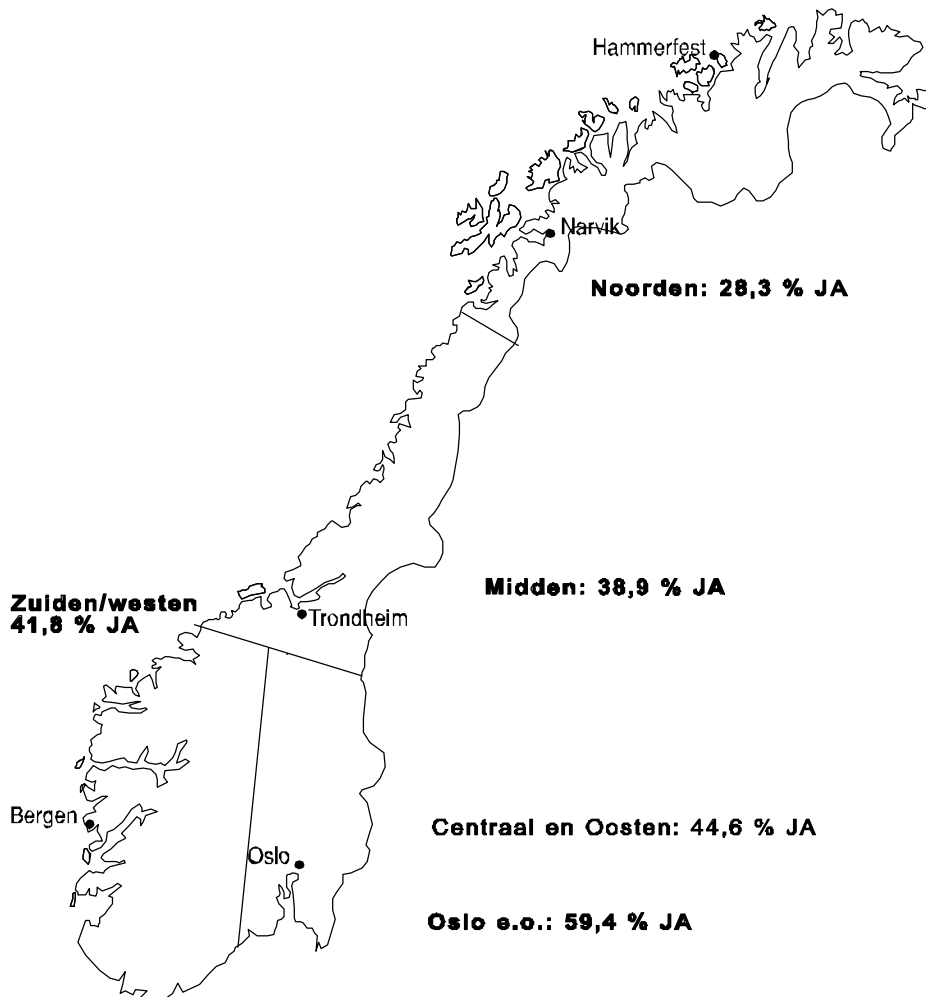
Hoofdstuk 9

DE UITSLAG

De vraag die de Noorse kiezers op 24 en 25 september 1972 kregen voorgelegd, luidde: 'Dient Noorwegen lid te worden van de Europese Gemeenschap?' (*Bør Norge bli medlem av de Europeiske Fellesskap?*).

Er waren in totaal 2.645.349 stemgerechtigden, van wie er 2.089.968 een geldige stem uitbrachten (opkomst 79,2 procent). Van hen stemde 53,5 procent 'Nee' en 46,5 procent 'Ja'.³⁷

Het kaartje toont de verdeling van de Ja-stemmen over vijf verschillende gebieden

Opvallend is de toename van het aantal stemmen dat voor toetreding was, naarmate men dichterbij de hoofdstad komt. Een iets meer gedifferentieerde analyse heeft aangetoond, dat een meerderheid van voorstanders slechts werd bereikt in een beperkt aantal gemeenten, namelijk Oslo en de voorsteden daarvan, Stavanger, Bergen, Kristiansand en een aantal gemeenten in het Oosten.³⁸

Een andere analyse ging uit van de verdeling van de in totaal 444 Noorse gemeenten op economische en geografische grondslag.³⁹ Er werd gekeken naar de dominerende vorm van bedrijvigheid en naar de afstand tot de middelgrote en grote steden van Noorwegen. Als maatstaf voor een 'hoge centraliteit' hanteerde men een aanvaardbare reistijd voor dagelijks verkeer. Op deze wijze is de volgende onderverdeling van de in totaal 444 Noorse gemeenten in negen verschillende groepen tot stand gekomen, met daarachter de stemmenverdeling per groep:

Hoofdgroepen	Gemeenten	% voor	% tegen
1 Agrarisch	109	27,5	72,5
2 Niet-centraal, gem. agr./ind.	61	30,3	69,7
3 Centraal, gem. agr./ind.	40	40,6	59,4
4 Vissersplaatsen	46	19,7	80,3
5 Gem. viss./ind.	25	25,0	75,0
6 Niet-centraal, ind.	25	38,4	61,6
7 Centraal, ind.	44	49,2	50,8
8 Gemengd dienstverl./ind.	51	57,4	42,6
9 Overige dienstverlening	43	33,3	66,7
Totaal	444	46,5	53,5

Groep 8, de geurbaniseerde en geïndustrialiseerde centra, blijkt de enige groep waar de voorstanders een meerderheid behaalden. In alle gemeenten met een overheersende primaire sector (de groepen 1, 2, 4 en 5) bestond een grote meerderheid tegen toetreding. De conclusie mag luiden dat het verzet tegen aansluiting bij de EG groeide naarmate een gemeente minder centraal gelegen was en het aandeel van de primaire industrie in de lokale economie toenam.

³⁸ Frank H. Aarebrot en Helge Holbæk-Hansen 'Geografiske uliksapar i EF-avrøystinga', in **Syn og Segn** 1977: 598-607.

³⁹ **Yearbook of Nordic Statistics** (op. cit. noot 38, p. 231).

Hoofdstuk 10

EEN UITZONDERLIJKE TOESTAND: ENKELE CONCLUSIES

Dit hoofdstuk bevat enkele gevolgtrekkingen omtrent het voorafgaande. Om te beginnen enkele opmerkingen over de aard van het EG-conflict. Duidelijk is dat er verschillende tegenstellingen in meespeelden. We kunnen de volgende noemen:

1. (Geografisch)	Het Oosten (pro) versus het Zuiden-Westen en het Noorden (contra) -
2. (Cultureel)	De stadscultuur (pro) versus die van het platteland (contra).
3. (Economisch)	De primaire sector (contra) versus de secundaire en tertiaire sector (pro).
4. (Socio-economisch)	De radicale arbeidersbeweging (contra) versus de organisaties van werkgevers en werknemers (pro).

De overeenkomsten met de zeven basistegenstellingen die in het tweede hoofdstuk van deze scriptie werden genoemd, zijn frappant. Er zijn echter een paar verschuivingen. Zo veranderde het 'moderne' klassenconflict van een strijd tussen werkgevers en werknemers in een strijd van radicale arbeiders tegenover de organisaties van werkgevers en werknemers. Het 'traditionele' klassenconflict (of standenverschil) speelde wel een rol, maar dan als een combinatie van de punten 2 en 3: het ging namelijk om de leefwijze en de tradities van boeren en vissers die tegenover de moderne stadscultuur werden geplaatst.

De drie culturele tegenbewegingen traden geen van alle sterk naar voren. Het ging meer om een gemeenschappelijk gedachtegoed van mensen die het gevoel hadden dat zij bepaalde traditionele waarden te beschermen hadden. Er heerste een zekere ongerustheid over het voortbestaan van de Noorse cultuur. Dit gevoel was in het zuidwesten van het land het sterkst. In andere delen van het land kon er een gevoel van reactie tegen dit 'culturele conservatisme' ontstaan. Of zoals een auteur het onder woorden bracht:

It was a diffuse, often unarticulated sense of possessing a different style of life and different values which could be lost (..). They aroused defensive reactions in Norwegians living far away from the southwest bastions of cultural conservatism.⁴⁰

Mijn conclusie is dat het EG-conflict alle traditionele basistegenstellingen in de Noorse samenleving raakte, wat op zich al als een verklaring kan worden gezien

⁴⁰ H. Allen 1979 (op. cit noot 22, p. 162).

voor de ongewone heftigheid waarmee deze strijd werd gevoerd. Maar deze vaststelling geeft geen antwoord op de vraag waarom dit conflict niet werd opgelost zoals men dat met andere tegenstellingen pleegt te doen in Noorwegen. In concrete zin: waarom zocht men geen overeenstemming met de belangenorganisaties in het corporatief overleg om vervolgens in het Storting tot een politiek besluit te komen? Dus zonder een referendum. Om duidelijk te maken waarom de zaken moeilijk anders konden lopen dan ze gingen, zal ik hieronder de gebeurtenissen vanaf het begin samenvatten. Dan zal ook duidelijk worden waarom het EG-conflict een uitzondering was die de politieke regels in Noorwegen zou bevestigen.

Strategie van de elite

Nadat Noorwegen aan het eind van de jaren vijftig had besloten om buiten de toenmalige EEG te blijven, werd het de Noorse 'Foreign Policy Elite' in het begin van de jaren '60 al snel duidelijk dat het op korte termijn noodzakelijk kon worden dat besluit te herzien, omdat het Verenigd Koninkrijk en Denemarken aanstalten maakten om alsnog toe te treden tot de Gemeenschap.

Maar toen men hierover de eerste geluiden liet horen, rees er onmiddellijk verzet van de kant van de landbouw, de visserij en een aantal liberalen. De Foreign Policy Elite en andere kringen in het Centrum die voorstander waren van toetreding, zullen zeker op zulk verzet gerekend hebben. Mogelijk redeneerden zij dat de zaken konden lopen als in 1948, toen men eveneens een koerswijziging in de buitenlandse politiek (in de richting van het Atlantisch bondgenootschap) tot stand had gebracht. Het zou dan slechts een kwestie van tijd zijn, alvorens de kennis en het inzicht van de elite zou zijn doorgedrongen tot bredere lagen van de bevolking. Uiteindelijk zouden binnenlandse en buitenlandse belangen tegen elkaar worden afgewogen, waarna een consensus zou worden bereikt.

Niemand kon uitsluiten dat zo'n afweging in het voordeel van de tegenstanders van toetreding zou uitvallen. Vandaar dat premier Borten, hoewel tegen een EG-lidmaatschap, in 1970 akkoord kon gaan met oriënterende onderhandelingen met Brussel.

Intussen bleven de voorstanders van aansluiting zich tijdens de onderhandelingen en de campagne die aan het referendum voorafging, zich beroepen op redelijkheid en op zakelijke argumenten. Wanneer allerlei prominenten nu maar voortdurend een EG-lidmaatschap zouden bepleiten, dan zou dat uiteindelijk zijn vruchten wel afwerpen, zo redeneerde men. Dat men hierin op zich geen ongelijk had, blijkt wel uit de opwaartse gang van de voorstanders in de opiniepeilingen. Die ontwikkeling ging echter te traag, zodat een meerderheid voor toetreding pas een maand na het referendum werd bereikt.

Een conflict extra

Het optreden van deze prominenten had echter ook een negatief effect. Onder

brede lagen van de bevolking ontstond irritatie, omdat velen het gevoel kregen in een richting te worden gedwongen die men niet wilde. Uit protest hiertegen ontstond er een ad hoc-beweging tegen de aansluitingsplannen, die gebruik wist te maken van de modernste propagandamiddelen en die putte uit de kracht van een jonge generatie welke voor een groot deel was gepokt en gemazeld in het politieke activisme van de jaren '60. Het begrip 'ratio' leek in hun woordenboek niet voor te komen. De voorstanders van aansluiting werden overstemd en verslagen.

Er is dus reden om aan te nemen dat er behalve de vier bovengenoemde tegenstellingen nog een conflict speelde en wel één dat heel typerend was voor zijn tijd, namelijk dat tussen de generaties. De kracht en de invloed van een demografisch omvangrijke, intellectueel hooggeschoolde generatie die bovendien rijkelijk voorzien was van idealen en ideologieën, werd enerzijds onderschat door het 'Centrum' en anderzijds effectief uitgebuit door de belangenorganisaties in de primaire sector. Deze jongeren vormden de motor in de Volksbeweging tegen de EG, het geld van de belangenorganisaties was de brandstof

Met hun ideeën omtrent kleinschaligheid, milieubescherming en nationaal zelfbeschikkingsrecht speelden deze jongeren succesvol in op fundamentele culturele, economische en politieke tegenstellingen in de Noorse samenleving. Hoewel zelf voor een groot deel afkomstig uit het centrum, verklaarden zij zich solidair met de periferie.

Waarom een referendum?

Nog is hiermee niet alles verklaard. Want de vraag blijft waarom de voorstanders van aansluiting het gigantische risico namen van een referendum over deze zaak, terwijl volksraadplegingen geen gewoonte zijn in de Noorse politiek (dat was in 1948 per slot van rekening ook niet gebeurd) en er voldoende andere democratische wegen openstonden. Zo was er de speciaal voor een EG-toetredingsvoorstel in het leven geroepen grondwetsparagraaf 93, die voor een positief besluit een meerderheid van driekwart van de stemmen in het Storting vereiste. Die meerderheid heeft gedurende de gehele campagne daadwerkelijk bestaan. Maar eventueel had men de zaak ook via grondwetsparagraaf 112 kunnen laten lopen, die gelegenheid geeft tot invoering van een nieuwe grondwetsparagraaf, welke dan speciaal betrekking had kunnen hebben op de EG. Hiertoe had een tweederde meerderheid volstaan, hoewel het voorstel dan door het nieuwe Storting na de verkiezingen van 1973 had moeten worden goedgekeurd.⁴¹

Er zijn uiteenlopende verklaringen gegeven voor het feit dat de Noorse politici dergelijke alternatieven hebben verworpen. De politicus J.-J. Holst bijvoorbeeld, heeft aangevoerd dat het referendum voor sommige partijen een

⁴¹ Zie bijvoorbeeld Carsten Smith 'Legal Issues in the Norwegian Common Market Debate', in **Scandinavian Studies of Law** 17/1973: 277-310.

middel geweest kan zijn om hun onvermogen om de zaken via de bestaande kanalen te regelen, te omzeilen.⁴² De politici zouden hun verantwoordelijkheid hebben afgeschoven op het volk. Iets dergelijks is ook gesteld door Arne Haugestad, leider van Folkebevegelsen, die zei dat het Noorse partij-establishment het referendum heeft willen gebruiken als een 'alibi', om zich achter te verschuilen.⁴³ De politicoloog Tor Bjørklund ziet het referendum echter meer als een wapen van de tegenstanders die zich oorspronkelijk in een underdog-positie zouden hebben gevoeld tegenover de gevestigde politici. Bovendien zou het referendum voor de leiding van de Arbeiderspartij een middel zijn geweest om het onderwerp buiten de dagelijkse politiek te houden en zo de eenheid binnen de partij te bewaren.⁴⁴

Het referendum heeft inderdaad iets van een noodgreep. De Noorse politici waren niet opgewassen tegen de controverses die het EG-probleem opriep. Dat niet alleen vanwege de felheid waarmee de jeugd actie voerde, maar naar mijn mening ook (en misschien juist vooral) omdat de nationalistische argumenten waarmee de periferie streed, in wezen ook tot de waarden van het centrum behoorden. Men deelde de sterke emotionele gehechtheid aan de nationale cultuur. Die worteling in de Noorse culturele geschiedenis was geen privilege van boeren en vissers - wat alleen al blijkt uit het feit dat ook stadsjongeren ermee dweepten - net zo min als leden van de Foreign Policy Elite bij wijze van spreken een soort handelsreizigers in buitenlandse belangen zouden zijn.

Voor deze laatste groep gold, zoals waarschijnlijk voor het hele Centrum, dat men stond blootgesteld aan een conflict tussen nationale en internationale tendenzen. Het was daarom logisch en ook consequent van de politici om te besluiten niet geheel alleen de verantwoordelijkheid te nemen voor een zo ingrijpend besluit als een toetreding tot de EG. Het hanteren van de meest directe vorm van democratie, het referendum, lag in deze situatie voor de hand.

Historische parallelen

Toch zou men de politici kunnen verwijten dat zij onvoldoende leiding hebben gegeven aan het volk en het niet tot een propagandaslag hadden moeten laten komen. De op zich negatieve verklaring dat de politici zich een 'alibi' wilden verschaffen, is hier niet toereikend. De beduchtheid van de voorstanders van aansluiting van Noorwegen bij de EG om de eigen standpunten al te sterk te

42 JJ. Holst 1975 (op. cit. noot 28, p. 118).

43 'Arne Haugestad ti år etter, intervju ved Ingolf Haakon Teigene', in **Syn og Segn** 1982/6: 322-9.

44 Tor Bjørklund 'The Demand for Referendum: When Does It Arise and When Does It Succeed?', in **Scandinavian Political Studies** 5 (new series) /1982/3: 237-59.

profilieren, een terughoudendheid waar de tegenstanders minder last van hadden, komt waarschijnlijk eerder voort uit het besef dat de Noorse geschiedenis al vaker heeft aangetoond dat een dergelijk conflict tussen een nationale en een internationale oriëntatie diep kan insnijden in de samenleving.

In de moderne geschiedenis deed zo'n geval zich voor het eerst voor in de eerste helft van de negentiende eeuw. Er ontstond destijds een vete van landelijke omvang tussen een nationalistische groep met als belangrijkste vertegenwoordiger de auteur Henrik Wergeland, en een meer Europees gezinde groep met als representant Johan Welhaven, eveneens een schrijver. Het belangrijkste thema in deze strijd werd dan ook de taal. Het Nynorsk bestond nog niet. Er was slechts een tegenstelling tussen het gesproken Noors dat in feite bestond uit vele dialecten, en de schrijftaal die vrijwel geheel Deens was geworden. De vraag was nu of deze schrijftaal moest worden omgebogen in Noorse richting, zoals Wergeland wilde, of zo dicht mogelijk bij het Deens moest blijven, het ideaal van Welhaven. Deze laatste zag Denemarken als een brug naar de Europese cultuur, maar Wergeland vreesde voor een definitieve ondergang van de laatste restanten van de Noorse taal en tradities.

Deze onenigheid liep uit van een polemiek tot een bikkelharde confrontatie waarin, naar nationalistische opvatting, de bokken (Welhaven c.s.) van de schapen (Wergeland c.s.) werden gescheiden. De Romantiek met haar voorkeur voor volksgeschiedenis verscherpte de tegenstellingen mogelijk nog eens extra. Hoewel er tegenwoordig ruime waardering bestaat voor de literaire talenten van Welhaven, vindt Wergeland algemene erkenning als grondlegger van de Noorse literatuur waarmee Ibsen, Bjørnson, Undset en Hamsun later wereldberoemd zouden worden.

Vanuit dit cultureel-historische oogpunt valt de onzekerheid van veel voorstanders van een Noorse toetreding tot de EG te begrijpen. Zonder dat men dat wilde, kreeg men de Zwarte Piet (de beschuldiging tegen het nationaal belang van Noorwegen in te handelen) toegespeeld. De vraag is nu waarom deze voorstanders daar zo weinig tegenover wisten te stellen. Het antwoord moet wel luiden dat het ideaal van de Europese eenwording zoals dat destijds leefde in landen als België, Frankrijk en Nederland, in Noorwegen nog niet sterk genoeg was. Vanuit dit gezichtspunt kan men dan tevens concluderen dat de tijd nog niet rijp was voor een aansluiting van Noorwegen bij de Europese Gemeenschap.

De Foreign Policy Elite had een misrekening begaan en het resultaat was een toestand die naar Noorse begrippen uitzonderlijk mag worden genoemd. De gevolgen bleven dan ook niet uit. De liberale partij Venstre spleet nog voor de verkiezingen van 1973 in tweeën. Binnen Arbeiderpartiet kon de eenheid ternauwernood worden bewaard, maar EG-tegenstanders begonnen na het referendum een 'zuivering' van de partijtop, die niet meer als representatief voor de basis werd gezien. Bovendien bleek een massale wegloop van kiezers naar radicaal links, dat in september 1973 in één klap op 13 stortingzetels kwam, niet meer te voorkomen. Ook al was die slechts tijdelijk, want in 1977 herwon Arbeiderpartiet

veel van deze kiezers.

Terug naar af

Maar hoe kon zo'n uitzondering de regels van de Noorse politiek bevestigen? Dat gebeurde allereerst doordat men vrijwel algemeen erkende dat deze confrontatie zich niet moest herhalen. Er ontstond een situatie waarin de verliezers van het referendum er belang bij hadden dat het onderwerp van een mogelijk EG-lidmaatschap niet vroegtijdig zou worden opgerakeld, wilde men niet de kansen op een toekomstige herziening van het besluit van september 1972 verspelen. De winnaars van het referendum was er vanwege de machtspositie die zij door hun overwinning hadden verkregen, alles aan gelegen om de status quo te handhaven. Vandaar dat het onderwerp minstens een decennium lang niet of nauwelijks meer bespreekbaar was in de Noorse politiek. En bovendien was het de meeste Noren duidelijk dat er voorlopig géén referendum meer zou worden gehouden, over welke zaak dan ook.

Intussen pakte men voorzichtig de draad van de traditionele politiek weer op. En hoewel de krachtsverhoudingen enigszins waren gewijzigd, bleek toch in de loop van de jaren '70 dat zelfs de meest heetgebakerde politieke activisten zich neer begonnen te leggen bij het oude, vertrouwde patroon van de Noorse overlegpolitiek. Men had immers bereikt wat men wilde. Buitenparlementaire acties kwamen nog steeds voor, maar nu op een schaal zoals die in alle westerse landen gewoon was geworden en niet meer in de vorm van een massale volksbeweging.

BIBLIOGRAFIE

Bibliografie van werken die betrekking hebben op het Noorse EG-referendum van 1972. Gebruikt is het Noors/Deense alfabet van 29 letters: A t/m Z plus resp. Æ/æ - Ø/ø - Å/å (= AA/aa) in die volgorde.

- ALLEN, HILARY, 1979, **Norway and Europe in the 1970s**, Oslo.
- ANGELL, VALTER, 1972, **EF - Norges vei? Forhandlingsresultatet satt i perspektiv**, zie HOLST, J.-J., 1972a.
- ARCHER, T.C., 1971, 'The Danish and Norwegian Applications' in **The World Today** 1971/10 (oct): 448-56.
- ARNSTAD, PER M., 1972, **Foran folkeavstemningen, Fakta og vurderinger om Norge og EF**, (plaats onbekend).
- BERG, ARTHUR (ed.), 1971, **Nei til EEC**, (plaats onbekend).
- BJØRKLUND, TOR, 1976, **Momenter til forståelse av folkeavstemningsresultatet om norsk EF-medlemskap**, Oslo.
- BJØRKLUND, TOR, 1977a, 'Folkebevegelsen mot norsk medlemskap i Fellesmarkedet', in **Pax Leksikon**, Oslo.
- BJØRKLUND, TOR, 1977b, **The Referendum Campaign Concerning Norwegian Membership in the Common Market**, Oslo.
- BJØRKLUND, TOR, 1977c, 'Kvifor vart det folkerøysting om EF?', in **Syn og Segn** 1977/8: 498-506.
- BJØRKLUND, TOR, 1979, 'Nok en gang: 25. september og 2. oktober, bakgrunn for datoer og folkeavstemning', met Hans Martens, in **Internasjonal Politikk** 1979/1: 85-100.
- BJØRKLUND, TOR, 1982a, **Mot Strømmen - Kampen mot EF 1961-72**, Oslo.
- BJØRKLUND, TOR, 1982b, 'The Demand For Referendum: When Does It Arise and When Does It Succeed?', in **Scandinavian Political Studies** 5(NS)/1982/3: 237-59.
- BJØRNSSEN, B, 1973, **Det var en gang en folkeavstemning**, Zie DAHL, H.N., 1973.
- BRANDT, WILLY, 1976, **Begegnungen und Einsichten (Die Jahre 1960-1975)**, met name pp. 332-3, Hamburg.
- BRATTELL, TRYGVE, 1973, 'Norge og Europas samling', in **Samtiden** 82/1973: 449-58.
- BRODERSEN, ARVID, 1970, 'Norge og de kulturelle forbindelser i Europa', in **Norge i Europa** (6): 45-75. Zie STUDIESELSKAPET, 1970.
- BROX, OTTAR, 1972, 'Hva hendte i Norge 25. september 1972?', in **Internasjonal Politikk** 1972/4B (supplement): 771-82.
- CASTBERG, (jaartal onbekend), **Sentrale grunnlovsspørsmål i EF-debatten**, (plaats onbekend).
- CASTBERG, FREDE, 1972, 'Hvorfor mot EF?' in **Samtiden** 1972/6.
- CHRISTENSEN, HANS C., 1970, 'Norge og den felles europeiske politikk for teknisk forskning', in **Norge i Europa** (6): 11-46, zie STUDIESELSKAPET, 1970.
- CHRISTOPHERSEN, JENS A., 1976, 'Valget 1975. Tilbake til det normale?' in **Samtiden** 1976/1: 4-12.
- COLDING, KJELL, 1982, 'Norway and Europe', in **Norway Information** september 1982, Oslo (Ministerie van Buitenlandse Zaken/Utenriksdepartementet).
- COMMON MARKET LAW REVIEW, 1971-72, 'Negotiations for expansion of the European Communities' (Norway), in **Common Market Law Review** 8/1971/2: 226-31; 8/1971/4: 507-17 en 9/1972/2: 189-208.
- DAHL, H.N., **Det var en gang en folkeavstemning...** Oslo, met B. Bjørnsen.

DAHL, JOHAN N., 1974, 'Norway and the EC', in **Norway Information** februari 1974, Oslo (Ministerie van Buitenlandse Zaken/Utenriksdepartementet).

DERRY, T.K., 1973, **A history of modern Norway 1814-1972**, Oxford.

DNA, (jaartal onbekend), **Til Arbeiderpartiets velgere**, brosjure av Arbeiderbevegelsens Informasjonskomitee mot EF-medlemskap, (plaats onbekend).

DNA, (jaartal onbekend), **De sier - vi svarer om EF**, DNA-pamflett. (plaats onbekend).

DNA/LO, 1971, **EEC, En håndbok om utviklingen fra Romaavtalen til det europeiske fellesskapet**, Oslo.

EIKESTOL, ODDBJØRN (ed.), 1971, **Vil Norge overleve i EEC?**, Oslo.

EKELUND, SIGURD, 1970a, **L'économie norvégienne et l'Europe**, Oslo.

EKELUND, SIGURD, 1970b, 'Norway in Europe. An economic survey', in **Norway Information** 1970, Oslo (Ministerie van Buitenlandse Zaken/ Utenriksdepartementet).

ELSTER, 1974. **De utro tjenere**, Zie GLEDITSCH, N.P., 1974.

FLØYSTAD, G., 1974, 'The potential gains for trade in Norway from free trade arrangements with the Common Market', in **Swedish Journal of Economics** 76/1974/2: 227-35.

FOLKEBEVEGELSEN, 1971, **Hva er EEC?**, pamflett av Folkebevegelsen mot EEC, Oslo (pamflet).

FOLKEBEVEGELSEN, 1972, **Folkebevegelsens melding om Norges forhold til De Europeiske Felleskap (EF), motmelding til Regjeringens Stortingsmelding nr. 50 (1971-72)**, Oslo (tegemota, zie ook STORTINGET 1971-72).

GABRIELSEN, TROND, 1981, 'Features on the Norwegian Policy on Europe', in **Norway Information**, juni 1981, Oslo (Ministerie van Buitenlandse Zaken/ Utenriksdepartementet).

GALTUNG, JOHAN, 1972, **EF - en supermakt i verdenssamfunnet**, Oslo.

GALTUNG, JOHAN, 1977, 'EEC-tilhengernes strategi', in Johan Galtung, **Hvordan skal det gå med Norge?**, artikler 1953-77 i utvalg ved Erik Rudeng.

GLEDITSCH, NILS PETTER, 1971, 'Folkeopinionen og EEC', in **Samtiden** 1971/4: 239-60. Herdrukt in HØIVIK 1971. Met Ottar Hellevik en Tord Høivik.

GLEDITSCH, NILS PETTER, 1972a, 'Folkemeininga om EEC i 1971', in **Syn og Segn** 1972/2: 105-17. Herdrukt in HØIVIK 1972. Met Ottar Hellevik en Tord Høivik.

GLEDITSCH, NILS PETTER, 1972b, 'Generaler og fotfolk i utakt. EF-avgjørelsen i de tre skandinaviske land', in **Internasjonal Politikk** 1972/4b (supplement): 795-804.

GLEDITSCH, NILS PETTER, 1973a, 'The Common Market Decision in Norway: a Clash between Direct and Indirect Democracy', in **Scandinavian Political Studies** 1973/8: 227-35. Met Ottar Hellevik.

GLEDITSCH, NILS PETTER, 1973b, 'Resources and the Power to Change Public Opinion: an analysis of Some Factors in the Norwegian Common Market Decision', paper bij het seminar 'Macro-contexts and micro-variations in crossnational research', Helsinki 17-21 september 1973.

GLEDITSCH, NILS PETTER, 1973c, 'Masse-media og EF', in **Omkring** 1973/5: 27-33.

GLEDITSCH, NILS PETTER, 1973d, 'Pressen og EF', artikelen in **Dagbladet** herdrukt als **PRIO-publicatie** P.31, uitgave van het International Peace Research Institute of Oslo. Met Kjøll Edvin Strømme.

GLEDITSCH, NILS PETTER, 1974, **De utro tjenere**, Oslo. Met Osternd en Elster.

GLEDITSCH, NILS PETTER, 1975, 'The Common Market Issue in Norway: a Conflict between Center and Periphery', in **Journal of Peace Research** 12/1975/1: 37-53. Met Ottar Hellevik en Kristen Ringdal.

GLEDITSCH, NILS PETTER, 1977, **Kampen om EF**, Oslo. Met Ottar Hellevik.

HANSEN, HALLE JORN, 'Norway and Western European Integration', in **Cooperation and conflict** 1969/1: 47-62. Met Kåre Sandegren.

- HAUGESTAD, ARNE, 1972, **En forelopig øversikt over enkelte deler av Folkebevegelsens virksomhet**, Oslo.
- HAUGESTAD, ARNE, 1982, 'Arne Haugestad, ti år etter', interview door Ingolf Håkon Teigene, in **Syn og Segn** 1982/6: 322-29.
- HEIRSTAD, D., 1972, **EF eller Norge**, Oslo.
- HELLEVIK, OTTAR, 1971, 'Folkeopinionen og EEC', zie GLEDITSCH, N.P., 1971.
- HELLEVIK, OTTAR, 1972, 'Folkemeininga om EEC i 1971', zie GLEDITSCH, N.P. 1972a.
- HELLEVIK, OTTAR, 1973, 'The Common Market Decision in Norway etc.', zie GLEDITSCH, N.P. 1973a.
- HELLEVIK OTTAR, 1975, 'The Common Market Issue in Norway: a Conflict between Center and Periphery', zie GLEDITSCH, N.P. 1975.
- HELLEVIK OTTAR, 1977, **Kampen om EF**, zie GLEDITSCH, N.P. 1977.
- HELMS, F., 1971, **Die Auswirkungen der Erweiterung der Europäischen Gemeinschaft auf Aussenhandel und Produktion der Metallindustrie in Schweden, Dänemark und Norwegen**, Kiel.
- HERADSTVEIT, DANIEL, 1975, 'The red/green alliance in Norwegian politics: a strange partnership', in **Norway's No to Europe**, zie Ørvik, N. 1975.
- HERADSTVEIT, DANIEL (ed.), 1985, **Norsk utenrikspolitikk** Oslo. Met J.-J. Holst.
- HOEMSNES, OLE N., 1986, **Skjebnedøgn**, Oslo.
- HOLBÆK-HANSEN, HELGE, 1977, 'Geografiske ulikskapar i EF-avrøystinga', zie AAREBROT, F.H. 1977.
- HOLST, JOHAN-JØRGEN(ed.), 1972a, **EF - Norges vei? Forhandlingsresultatet satt i perspektiv**, Oslo. Met Valter Angell.
- HOLST, JOHAN-JØRGEN, 1972b, **Hvorfor ja til EF?**, Oslo. Met John Sannes.
- HOLST, JOHAN-JØRGEN, 1972c, **Norge og EF: Utfordringer satt i perspektiv**, Oslo. Met Stein Løvaas.
- HOLST, JOHAN-JØRGEN, 1975a, 'Norway's EEC referendum: lessons and implications', in **The World Today** 31/1975/3:114-20.
- HOLST, JOHAN-JØRGEN, 1975b, **Aktiv norsk Europapolikk**, NUPI-notat nr. 92 (Noors Instituut voor Buitenlandse Politiek), Oslo.
- HOLST, JOHAN-JØRGEN, 1981, 'Norway's search for a Nordpolitikk', in **Foreign Affairs**, 60/1981/1.
- HOLST, JOHAN-JØRGEN, 1985, **Norsk Utenrikspolitikk** zie HERADSTVEIT, D. 1985.
- HOMPLAND, ANDREAS, 1977, 'Er EF-striden gløymd?', in **Syn og Segn** 1977/5: 258-70.
- HOUWELING, FEICO, 1986, 'Noren zoeken doorbraak in patstelling rond EG', in **Internationale Spectator** 40/1986/9 (sept.): 562-8.
- HOUWELING, FEICO, 1994, 'De EU-referenda in Finland, Zweden en Noorwegen', lezing voor de Scandinavische Vereniging Groningen op 19 oktober 1994, ism drs. Hans de Groot.
- HOUWELING, FEICO, 1995, 'Niet de argumenten, maar de dialoog' (interview met de Noorse minister van Handel en Scheepvaart, Grete Knudsen), **Nordic** (3/4-1995, pp. 36-37).
- HOUWELING, FEICO, 1996, 'Noorse loopgraven blijven open', in **Internationale Spectator** 50/1996/1 (jan.): 25-29.
- HOUWELING, FEICO, 1996, 'Vikingen in moeilijk vaarwater', interview door S. de Jong in **Reformatorisch Dagblad** 3 februari 1996 (RD Accent p. 11).
- HUMMEN, W., 1975, **Die Auswirkungen der Erweiterung der Europäischen Gemeinschaft auf Aussenhandel und Produktion der metallverarbeitenden Industrie in Schweden, Dänemark und Norwegen**, Kiel.
- HVEEM, HELGE, 1972a, **International Relations and World Images: a Study of Norwegian Foreign Policy Elites**, Oslo.

- HVEEM, HELGE, 1972b, 'Foreign policy opinion as a function of international position', in **Cooperation and Conflict** 1972/2:65-86. (Bewerking van 1972a, hoofdstuk 2).
- HVEEM, HELGE, 1984, **Det moderne Norge VII: Vår plass i verden**, Oslo. Met Sverre Lodgaard en Kjell Skjelsbæk.
- HØIVIK SUSAN (ed.), 1971, **10 innlegg om EEC**, Oslo.
- HØIVIK SUSAN (ed.), 1972, **6 nye innlegg om EF**, Oslo. Met Sverre Lodgaard.
- HØIVIK T., 1971, 'Folkeopinionen og EEC', zie GLEDITSCH, N.P. 1971.
- HØIVIK T., 1972, 'Folkemeininga om EEC i 1971', zie GLEDITSCH, N.P. 1972a.
- INTERNASJONAL POLITIKK, 1971, 'Norge inn i EEC?', temanummer **Internasjonal Politikk** 1971: 1-138.
- JØRGENSEN, NILS-JOHAN, 1978, '25. september og 2. oktober 1972: Elementer i en beslutningsprosess', in **Internasjonal Politikk** 1978: 190ff.
- JØRGENSEN, NILS-JOHAN, 1982, **Norge mot Europa? EF's utvikling og norsk Europa-politikk etter folkeavstemningen**, Kopenhagen.
- KIELLAND, ARNE, 1971, 'Skiftelinjer i norsk politikk', in **Samtiden** 1971/6: 348-59.
- KIELLAND, ARNE, 1972, **All makt? Dagbok fra Stortinget** Oslo.
- KLEPPE, PER, 1970, **EFTA-NORDEK-EEC. Analyse av de nordiske ländernas integrationsproblem**, Stockholm.
- KNUDSEN, B.B., 1976, **Le référendum en Norvège 1972 et l'unification de l'Europe**, Oslo.
- KVAM, RAGNAR, 1973, **DNA mot splittelsen. Da venstrefløyen ble ekskludert og SF stiftet**, Trondheim.
- LANGHOLM, SIVERT, 1971, 'On the concepts of center and periphery', in **Journal of Peace Research** 8/1971/2-4: 273-8.
- LANGELAND, ARNE (1995), 'Norway and the European Union, some personal reflections', Erasmus Center for Economic Integration Studies, Erasmus University, Rotterdam, gastcollege 24 april 1995.
- LIE, HAAKON, 1972, 'Hva var det egentlig som skjedde?', in **Internasjonal Profil** 1972/4B (supplement): 783-94.
- LIE, HAAKON, 1975, **..slik jeg ser det**, Oslo.
- LISTHAUG, OLA, 1982, 'EF-striden og det norske partisystemet', in **Samtiden** 1982/4: 44-9.
- LO, 1971, **EEC, en håndbok**, zie DNA/LO 1971.
- LODGAARD, SVERRE, 1972, **6 nye innlegg om EF**, zie HØIVIK, S. 1972.
- LODGAARD, SVERRE, 1984, **Det moderne Norge VII: Vår plass i verden**, zie HVEEM, H. 1984.
- LOECHEN, E., 1972, **Fellesmarkedet og Norge**, Oslo.
- LUNDBO, STEN, 1979, 'Norway in western Europe', in **Norway Information** juli 1979, Oslo. (Ministerie van Buitenlandse Zaken/Utenriksdepartementet). Met Odd Wibe.
- LØVAAS, STEIN OTTO, 1972, **Norge og EF. Utfordringer satt i perspektiv**, zie HOLST, J.-J. 1972c.
- MARTENS, HANS, 1979a, 'Nok en gang 25. september og 2. oktober, bakgrunn for datoer og folkeavstemning', zie BJØRKLUND, T. 1979.
- MARTENS, HANS, 1979b, **Danmarks ja, Norges nej, EF-folkeavstemningerne i 1972**, Kopenhagen.
- MILJAN TOIVO, 1977, **The reluctant Europeans, the attitudes of the Northern countries towards European integration**, London.
- MOTSTANDSBEVEGELSEN, 1972, **Dette bør du vite om EF. Argumentbok for motstandsbevegelsen**, Oslo.
- NEI TIL EU (1994), **Norge og EU, Virkninger av medlemskap i Den europeiske union**,

Trondheim.

NILSON, STEN SPARRE, 1972, **Politisk avstand ved norske folkeavstemninger**, Oslo.

NILSON, STEN SPARRE, 1974, **Fortsettelse av Politisk avstand ved norske folkeavstemninger**, Oslo.

NILSON, STEN SPARRE, 1985, 'Use of the referendum in Norway', in **Norway Information** juni 1985, Oslo, (Ministerie van Buitenlandse Zaken/ Utenriksdepartementet).

NORENG, O., 1973, 'La Norvège après le non', in **Politique étrangère** 38/1973/1: 27-40.

OFFERDAL, AUDUN, 1977, 'Folkerøystinga om EF - grassrotopprør eller elitekonkurrans?', in **Syn og Segn** 1977/8: 487-97.

OLSEN, JOHAN P., 1983, **Organized democracy: political institutions in a welfare state - The case of Norway**, Bergen.

OPSAHL, T., 1972, 'Norwegian dependencies, particularly Spitsbergen, and the European Communities', in **Legal Problems of an enlarged Community**, 1972, pp. 178-81.

REGJERINGENS INFORMASJONSUTVALG FOR EUROPASAKER, **Informasjon om EØS-avtalen**, Oslo.

REVUE DE MARCHÉ COMMUNAUTAIRE, 1972, 'La Norvège et le Marché Communautaire', in **Revue de Marché Communautaire** 1972/150 (jan.).

RINGDAL, KRISTEN, (jaartal onbekend), **Sentrum og periferi i EF-opinionen, en analyse av meningsmålinger om EF-saken**, niet-gepubliceerde dissertatie, Instituut for Statsvitenskap, Universiteit van Oslo.

RINGDAL, KRISTEN, 1975, 'The Common Market Issue in Norway: a Conflict between Center and Periphery', zie GLEDITSCH, N.P. 1975.

ROKKAN, STEIN, 1970, 'Regional Contrasts in Norwegian Politics', in E. Allardt en S. Rokkan, **Mass Politics**, New York, pp. 190-247. Met Henry Valen.

ROKKAN, STEIN, 1974, 'Conflict Structure and Mass Politics in a European Periphery: Norway', in R. Rose (ed.), **Electoral Behaviour**, New York, pp. 315-70. Met Henry Valen.

ROKKAN, STEIN, 1982, **The Politics of Territorial Identity**, Studies in European Regional' Londen. Postuum uitgegeven. Met Derek W. Urwin.

SANDEGREN, KAARE, 1969, 'Norway and Western economic integration', zie HANSEN, H.J., 1969.

SANNES, JOHN, 1972, **Hvorfor ja til EF?**, zie HOLST, J.-J. 1972b.

SCHNORRENBURG, G., 1977, **Die Auswirkungen der Erweiterung der Europäischen Gemeinschaft auf Aussenhandel und Produktion der Textilindustrie in Schweden, Dänemark und Norwegen**, Kiel.

SCHOU, T.L., (jaartal onbekend), **En undersøgelse av ydre og indre faktorerers påvirkning af de norske partiers stillingtagen til spørgsmålet om Norges forhold til EF**, (plaats onbekend).

SCHOU, T.L., 1978, **Økonomiske og ideologiske elementer i norske og danske standpunkter til EF**, Kopenhagen.

SEELAND, ALF, 1982, 'De gestadige weg van Noorwegen naar Europa', in **Nieuw Europa** 1982/2: 56-60.

SJAASTAD, ANDERS C., 1974, 'Norge i Eurogruppen', in **Norsk Utenrikspolitikk** 1974, pp. 26-40.

SKJÆLSBEK, KJELL, 1984, **Det moderne Norge VII: Vår plass i verden**, zie HVEEM, H. 1984.

SKJÆVELAND, ARENT 1995, 'Record Economic Growth in Norway', **Norway Information**, Utenriksdepartementet/Ministerie van Buitenlandse Zaken, Oslo.

SMITH, CARSTEN, 1973, 'Legal Issues in the Norwegian Common Market Debate', in **Scandinavian Studies of Law** 17/1973: 275-310.

STATISTICS NORWAY, 1995, **The 1994 Referendum on Norwegian Membership of the EU**, Oslo-Kongsvinger.

STATSVITENSKAPELIGA INSTITUTIONEN, 1973, **EF i norsk rikskringkasting**, uitgave: Statsvitenskapeliga Institutionen, Göteborgs Universitet, Gothenburg.

STORTINGET, 1966-67, **Uttalelser vedrørende Norges stilling til de Europeiske Fellesskap**, bijlage bij Stortingsmelding nr 86 (1966-67).

STORTINGET, 1969-70, **Om Norges forhold til de nordiske og europeiske markedsdannelser**, Stortingsmelding nr. 2 (1969-70).

STORTINGET, 1970-71, **Om Norges forhold til De Europeiske Fellesskap**, Stortingsmelding nr. 90 (1970-71). Zie ook UTENRIKSDEPARTEMENTET 1970-71.

STORTINGET, 1971-72, **Om Norges forhold til de Europeiske Fellesskap**, Stortingsmelding nr. 50 (1971-72).

STORTINGET, 1972-73, **Om samtykke til ratifikasjon av avtale mellom Norge og EØF, og EKSF**, Stortingsmelding nr. 126 (1972-73).

STORTINGET, 1986-87, **Norge, EF og europeisk samarbeid**, Stortingsmelding nr. 61 (1986-87).

STROPP, D., 1971, 'Zu einigen Fragen der Norwegischen Aussenpolitik', in **Deutsche Aussenpolitik** 1971/(sept./okt.):909-18.

STROPP, D., 1973, 'Zu einigen Fragen der Norwegischen Aussenpolitik', in **Deutsche Aussenpolitik** 1973/(nov.dec.):1378-89.

STRØMME, KJELL EDVIN, 1973, 'Pressen og EF', zie GLEDITSCH, N.P. 1973d.

STUDIESELSKAPET, 1964, **Norsk jordbruk i europeisk marked**, in Studieselskapets Skriftserie for Studier og Debatt (Studieselskapet Samfunn og Næringsliv).

STUDIESELSKAPET, 1970, **Norge i Europa**, 6 bøker med 16 hovedemner i markedsdebatter/6 boeken met 6 hoofdthema's in de EG-discussie (Studieselskapet Samfunn og Næringsliv).

SUNDAR, EGIL, 1973, 'Folkeavstemningen og politikernes ansvar', in **Internasjonal Politikk** 1973/1 (jan./mars): 123-36.

SÆTER, MARTIN, 1985, 'Norge utenfor EF, broer til Europa', in J.-J. Holst en D. Heradstveit (ed.) **Norsk Utenrikspolitikk** Oslo, pp. 167-88.

SÆTER, MARTIN (1995), 'Norway and the EU, Domestic Debate Versus External Reality', Norsk Utenrikspolitisk Institutt (NUPI), Oslo, (gebruikt is de concept-tekst, bevat een uitgebreide actuele bibliografie met Engelstalige werken over de verhouding EU en de Noordse landen).

SØRENSEN, MAX, (jaartal onbekend), 'Die Erweiterung der Europäischen Gemeinschaft: Die Anwendung des Rechts der Europäischen Gemeinschaft in Dänemark, Gross-Britannien, Irland und Norwegen', in **Kölner Schriften zum Europarecht** Köln.

UTENRIKSDEPARTEMENTET, 1970-71, **Norge og EF**, sammendrag av/samenvatting van Stortingsmelding nr. 90 (1970-71): Om Norges forhold til de Europeiske Felleskap.

UTENRIKSDEPARTEMENTET, 1971, **Rapport om De Europeiske Fellesskap**, Oslo.

UTENRIKSDEPARTEMENTET, (jaartal onbekend), **En orientering fra Utenriksdepartementet** deel 1-14, Oslo.

UTENRIKSDEPARTMENTET (1993-1994), **Om medlemskap i Den europeiske union**, Stortingsmeiding nr. 40 (1993-1994).

UDGAARD, MORTEN, 1973, **Great Power Politics and Norwegian Foreign Policy**, Oslo.

UNDERDAL, ARILD, 1975, 'Diverging roads to Europe', in *Cooperation and Conflict* 1975/1-2: 65-76.

UNGDOMSKAMPANJEN, (Gaartal onbekend), **Ditt valg, Hva betyr JA? Hva betyr NEI?**, brochure van Ungdomskampanjen for EF. (plaats onbekend).

- VALEN, HENRY, 1970, 'Regional Contrasts in Norwegian Politics', zie ROKKAN, S. 1970.
- VALEN, HENRY, 1972, 'Local Elections in the Shadow of The Common Market', in **Scandinavian Political Studies** 1972/7: 272-82.
- VALEN, HENRY, 1973, 'Norway: 'No' to EEC', in **Scandinavian Political Studies** 1973/8: 214-26.
- VALEN, HENRY, 1976, 'National Conflict Structure and Foreign Policy', in **European Journal of Political Research** 1976/(maart).
- VASSBOTN, PER, 1971, **Lekkasje og forlis: Om regjeringen Bortens fall**, Oslo.
- VENSTRE, 1971, **Norge og EEC, innstilling fra Venstres EEC utvalg**, Oslo.
- VINDSETMO, EMIL, 1970, 'Norsk markedspolitikks både/og - enkelte hovedsynspunkter', in **Norge i Europa**, zie STUDIESELSKAPET 1970.
- WIBE, ODD, 1979, 'Norway in Western Europe', zie LUNDBØ, S. 1979.
- WIENBRANDT, D., 1975, **Auswirkungen der monetären Integration in der Europäischen Gemeinschaft auf die Geschäftsbanken in Dänemark, Schweden und Norwegen**, Kiel.
- ØRVIK, NILS (ed.), 1972, **Fears and expectations, Norwegian attitudes toward European integration**, Oslo.
- ØRVIK, NILS, 1973a, **Norwegian foreign policy, a bibliography (1965-1970)**, Oslo.
- ØRVIK, NILS, 1973b, 'Norwegian foreign policy. The impact of special relationships', in Ronald P. Barston (ed.) **The other powers**, Londen 1973.
- ØRVIK, NILS (ed.), 1975, **Norway's NO to Europe**, International Studies occasional paper 1975/5 (plaats onbekend).
- ØSTERND, 1974, **De utro tjenere**, zie Gleditsch, N.P. 1974.
- AARDAL, BERNT OLAV, 1983, 'Economics, Ideology and Strategy, an Analysis of the EC-Debate in Norwegian and Danish Organizations 1961-72', in **Scandinavian Political Studies** 6(NS)/1983/1: 27-49.
- AAREBROT, FRANK H., 1977, 'Geografiske ulikskapar i EF avrøystinga', in **Syn og Segn** 1977: 598-607. Met Helge Holbæk-Hansen.
- AAREBROT, FRANK H., 1982, 'Norway, Center and Periphery in a Peripheral State', in ROKKAN, S. 1982 (pp. 75-111).

SAMENVATTING

De probleemstelling in deze scriptie heeft betrekking op de aard en de achtergronden van het conflict in Noorwegen rond de voorgenomen toetreding tot de Europese Gemeenschap. Een conflict dat zoals bekend uitmondde in het adviserende referendum van 24 en 25 september 1972, waarbij een kleine meerderheid tegen aansluiting stemde.

Na een beknopte verhandeling over historische, culturele en economische aspecten van de Noorse samenleving, volgt een opsomming van een aantal karakteristieke binnenlandse tegenstellingen. Uit de daaropvolgende beschrijving van de belangrijkste naoorlogse politieke structuren van Noorwegen blijkt, dat er bij de pogingen om deze basistegenstellingen met elkaar te verzoenen opvallend consequent gestreefd wordt naar rationaliteit, dat wil zeggen naar technisch en dus gedepolitiseerd overleg. De Noorse binnenlandse verhoudingen blijken goed te kunnen worden weergegeven in termen van de centrum-periferietheorie, vandaar dat daaraan een apart hoofdstuk is gewijd, toegespitst op de situatie in Noorwegen.

De Noorse EG-kwestie wordt vanuit een historisch oogpunt beschreven en vervolgens vanuit de economische en politieke actualiteit van 1971-72 geanalyseerd. Hierbij wordt duidelijk dat het EG-conflict vrijwel alle basistegenstellingen in Noorwegen raakte. Dat verklaart al ten dele waarom de campagne die aan het referendum voorafging met zo'n hevigheid werd gevoerd. Maar een ander aspect aan deze zaak is, dat het verloop van die campagne in sterke mate bepaald werd door het optreden van de zogenoemde protestgeneratie van de jaren '60. Voor velen van deze mensen kwam het verzet tegen de EG in het verlengde te liggen van acties zoals die tegen de Vietnamoorlog en voor meer democratie aan de universiteiten.

De gevestigde politici blijken niet bij machte te zijn geweest om de tegenstand die hun toetredingsplannen opriepen, in de conventionele politieke kanalen te houden. Daardoor kon de kwestie niet worden opgelost volgens het bekende stramien van het rationele, technische overleg. Dit leidde er mede toe dat sentimenten de overhand kregen en de campagne ontaardde in een propagandaslag. Uit het feit dat zowel voor- als tegenstanders van toetreding na september 1972 hebben gestreefd naar een herstel van de traditionele politieke verhoudingen, kan worden geconcludeerd dat de strijd om de toetreding tot de EG een uitzondering was in de Noorse politiek die de regel (van ratio en consensus) bevestigde.

SAMMENFATNING PÅ NORSK

Folkeavstemningen om EF i september 1972 og de innenrikskonfliktene som former bakgrunnen for den striden som ble ført på den tiden er de sentrale temaeri denne hovedoppgaven.

Første kapittel inneholder en kort beskrivelse av historiske, kulturelle og økonomiske aspekter i det norske samfunnet. I andre kapittel oppsummeres noen grunnleggende motsetninger i Norge. Det er basert på bl. a. undersøkelser av statsvitere som Stein Rokkan og Henry Valen. I tredje kapittel omtales de viktigste politiske strukturene i det moderne Norge, det organiserte samrådet mellom interesseorganisasjoner og representanter for departementene (det henvises til undersøkelser av Robert Kvavik), og folkeavstemningen. Dessuten blir den norske 'Foreign Policy Elite', slik som den er blitt beskrevet av samfunnsforskeren Helge Hveem, stilt i søkelyset. Siden de norske innenrikspolitiske forholdene passer bra innenfor sentrum-periferiteorien, er den blitt viet et eget kapittel.

En av konklusjonene er her at den norske politikken søker nokså konsekvent å forsone motsetninger på rasjonell måte, det vil si gjennom et samråd som preges av tekniske argumenter, helst uten politiske konfrontasjoner.

Selve EF-saken blir drøftet først fra et historisk synspunkt og deretter i form av en analyse av den politiske og økonomiske situasjonen i 1971-72. Det viser seg at konflikten berørte alle de grunnleggende motsetningene i det norske samfunnet skildret i kapittel 2. Men i tillegg er det tale om en annen konflikt, generasjonsmotsetningene. For mange medlemmer av den såkalte 68-generasjonen ble motstanden mot EF en fortsettelse av kampen mot Vietnamkrigen og for demokrati i universitetene.

Det politiske 'establishment' var tilsynelatende ikke i stand til å føre motstanden som deres tiltredelsesplaner forårsaket, i de konvensjonelle politiske kanalene. Derfor var det ikke mulig å løse problemet etter det kjente mønstret av rasjonelt og teknisk samråd. Det bidro til at følelser fikk overtaket og at kampanjen utartet til propagandakrig. Siden både tilhengerne og motstanderne har anstrengt seg for å få i stand igjen de tradisjonelle politiske forholdene etter folkeavstemningen, er konklusjonen at EF-striden var et unntak som befestet regelen i norsk politikk.

Hovedoppgaven inneholder en omfattende litteraturliste.